

ziņojums par augstākās izglītības finansēšanas sistēmas pilnveidi

2018

Kopsavilkums

Latvijas Studentu apvienība (turpmāk – LSA) iestājas par to, ka ir nepieciešama pāreja uz pilnībā valsts dotēto augstāko izglītību līdzīgi, kā to ir darījušas vairākas Eiropas augstākās izglītības telpas valstīs. LSA ieskatā valsts dotētā augstākā izglītība ir labākais veids, kā pilnveidot augstākās izglītības pieejamību, nodrošināt augstākās izglītības atbilstību darba tirgus prasībām, mazināt talanta aizplūšanu uz ārvalstīm, kā arī veicināt talanta ieplūšanu Latvijā. Saskaņā ar Latvijas starptautiskajām saistībām, kuras Latvija ir uzņēmusies, 1990. gadā pievienojoties 1966. gada “Starptautiskajam paktam par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām”, kura 13. panta 2. daļā ir teikts, ka “c) augstākai izglītībai jābūt vienādi pieejamai visiem atbilstoši katra spējām, ar visiem pieņemamiem līdzekļiem un it īpaši, pakāpeniski ieviešot bezmaksas augstāko izglītību”.

Tomēr, ņemot vērā esošo situāciju un vēsturisko augstākās izglītības finansējuma attīstību, LSA apzinās, ka ir maza iespējamība, ka varētu notikt pēkšņa pāreja uz valsts dotēto augstāko izglītību. Šī iemesla dēļ, LSA ir izstrādājusi ziņojumu par to, kā varētu pilnveidot esošo augstākās izglītības finansēšanas sistēmu, lai varētu kaut cik pietuvoties tiem ieguvumiem, ko LSA saskata pilnībā valsts dotētajā augstākās izglītības sistēmā.

Savā darbā “Izglītības kvalitāte un ekonomiskā izaugsme” [*Education Quality and Economic Growth*], Pasaules bankas pētnieki Ēriks Hanušeks un Ludgers Vosmans padziļināti pētīja saistību starp to, kādā veidā ir saistīta izglītība ar ekonomisko izaugsmi. Tā rezultātā tika identificēti vairāki aspekti, kas nosaka izglītības kvalitāti (ar kvalitāti apzīmējot to, kādu ietekmi izglītība atstāj uz ilgtermiņa IKP pieaugumu). Šie faktori ir izglītības iestāžu autonomija, jeb spēja brīvi izvēlēties veidu, kā sasniegt savu institucionālo misiju; konkurence starp izglītības iestādēm; izglītības iestāžu atbildības nešana par savu rīcību. Šī ziņojuma mērķis ir izvērtēt esošo augstākās izglītības finansēšanas sistēmu, tās vēsturisko attīstību, un, salīdzinot to ar citu valstu augstākās izglītības finansēšanas sistēmām, analizēt sistēmas stiprās un vājās puses un piedāvāt risinājumus tās uzlabošanai.

Ziņojuma **pirmā daļa** sākas ar augstākās izglītības finansēšanas sistēmas Latvijā vēsturisko analīzi un par to, kā notika pāreja no valsts dotētās augstākās izglītības uz maksas izglītību, no kā izrietēja studiju kreditēšanas sistēmas izveide un valsts budžeta finansēto studiju vietu piešķiršana augstskolām. Turpmāk šī sistēma attīstījās, pieaugot studiju vietas bāzei, kas krīzes gados tika samazināta uz pusi, un nav atguvusies kopš tā brīža. Tiek izskatīta arī augstākās izglītības finansēšanas sistēmas reforma, kas notika 2014. gadā, kā rezultātā radās trīs pīlāru modelis, kas pastāv vēl aizvien. Šī trīs pīlāru modeļa ietvaros augstākās izglītības finansējums tika piešķirts caur 1. pīlāru jeb t.s. “studiju bāzes finansējums”, kas tiek no valsts puses primāri piešķirts caur valsts finansētajām studiju vietām un zinātnes bāzes finansējumu. 2. pīlārs jeb “snieguma finansējums” tiek piešķirts balstoties uz augstākās izglītības iestāžu sniegumu konkrēti iepriekš noteiktos kritērijos. Trešais pīlārs jeb “attīstības finansējums” finansēšanas modeļa oriģinālā izpratnē nepastāv, bet tiek aizstāts ar struktūrfondu līdzekļiem, kas katra specifiskā atbalsta mērķa ietvaros tiek piešķirti dažādos veidos.

	1.pīlārs: Bāzes finansējums	2.pīlārs: Snieguma finansējums	3.pīlārs: Attīstības finansējums
studijas	Pamatdarbība: • studiju vietu skaits (pa nozarēm) • izmaksu koeficients	institucionālie indikatori Sniegums: • Pētniecībā nodarbināto maģistrantu, doktorantu, maģistru, doktoru skaits • Pēc nozares pasūtījuma veikto pētījumu finansējums • Starptautisko projektu finansējums • Pašvaldību finansējums • Mākslas un radošie projekti	Attīstība: Uz profilu orientēts konkurences finansējums un mērķa līgumi studijas + pētniecība infrastruktūras attīstība + “trešā misija” izcilības centru finansējums
pētniecība	• zinātniskais personāls (pa nozarēm) • nozaru koeficients		

Šī ziņojuma **otrajā daļā** tiek izskatīti dažādu valstu piemēri augstākās izglītības finansēšanai, un tiek konstatēts, ka augstākās izglītības finansēšanas veidi ir vairāki, un lielākā daļa no sistēmām izmanto vairāku veidu kombināciju. Šie veidi ir sekojoši:

- Pēc nepieciešamības - finansējums tiek piešķirts, balstoties uz pārrunām starp ministriju un augstskolu par nepieciešamo finansējuma apmēru, pamatojoties uz augstskolas iesniegtajiem budžeta aprēķiniem.
- Pēc vēsturiskā principa - finansējuma apmērs ir balstīts uz iepriekšējo gadu piešķirumu.
- Formulas finansējums - finansējums tiek piešķirts, balstoties uz formulu, kas nozīmē to, ka finansējuma apmērs tiek piešķirts, balstoties uz iepriekš noteiktiem kritērijiem un to svaru, kas attiecināmi vienādi visām augstskolām.
- Vienošanās finansējums - finansējums ir atkarīgs no tā, vai augstskola izpilda iepriekšējās vienošanās ar ministriju, kas nozīmē, ka katra augstskola un ministrija iepriekš pārrunā un vienojas par konkrētiem stratēģiskajiem mērķiem, kas augstskolai būtu jāsasniedz (kā, piemēram, noteikta līmeņa un noteiktas jomas absolventu skaits) un apmaiņā pret to augstskola saņem finansējumu. Lai izvērtētu progresu, tiek vērtēti augstskolas sasniegumi dažādos kritērijos

Trešajā daļā, kas padziļināti izskata esošo augstākās izglītības finansēšanas situāciju, tiek izvērtēts tas, kādā veidā šībrīža finansēšanas sistēma atbilst politikas plānošanas dokumentiem, kā arī to, vai tā veicina augstākās izglītības kvalitāti un pieejamību. Trešās daļas rezultātā tiek nonākts pie sekojošiem secinājumiem:

- Netiek izpildīti vai lēni tiek pildīti pamatnostādnēs uzstādītie rīcības virzieni, piemēram, nav nodrošināta pāreja uz pilnībā no valsts budžeta finansēto doktorantūru pilna laika studijām. Uz to norāda arī Valsts kontrole savā revīzijā “Vai augstākās izglītības finansēšanas sistēma Latvijā ir efektīva?”.
- Nav piešķirtas papildus iespējas iegūt budžeta vietas sociāli mazaizsargātām grupām, ņemot vērā to, ka tiem vidēji ir zemākas atzīmes nekā citiem, kas uzsāk studijas.
- Doktorantiem un maģistrantiem nav pieejamas budžeta vietas nepilna laika programmās. Tomēr, ņemot vērā studiju specifiku, jau 75% no studējošajiem

maģistrantūrā strādā paralēli studijām. Šī iemesla dēļ, tiek samazināta augstākās izglītības pieejamība augstāko studiju līmeņa studējošajiem.

- Šobrīd Latvijas augstākajā izglītībā vēl aizvien nepastāv konkurence par valsts budžeta finansētajām studiju vietām, jo tās tiek piešķirtas, lielā mērā balstoties uz vēsturisko precedentu.

Šī iemesla dēļ, **ceturtajā daļā** tiek piedāvāti potenciālie rīcības scenāriji, kā varētu novērst konstatētās problēmas un veicināt augstākās izglītības kvalitāti un pieejamību caur augstākās izglītības finansēšanas sistēmu. Pirmais no risinājumiem ir ieviest plašāku un paredzamāku konkurenci starp augstākās izglītības iestādēm par augstākās izglītības finansējumu, ieviešot valsts budžeta finansētās studiju vietas, kas tiktu piešķirtas katrā tematiskajā jomā, balstoties uz kvalitātes kritērijiem. LSA ieskatā šādiem kritērijiem būtu jābūt noteiktiem pēc plašām publiskām diskusijām, jo kritēriji mudinās augstākās izglītības iestādes darboties kādā noteiktā virzienā, un tam ir jābūt saskaņā ar sabiedrības vēlmēm. LSA aicina budžeta vietu piešķiršanu balstoties uz kvalitātes kritērijiem veikt ar papildus finansējumu, kas tiktu ieguldīts 2. pīlārā, tādā veidā garantējot to, ka esošie studējošie netiek pakļauti riskam zaudēt savas no valsts budžeta finansētās studiju vietas, kā arī nodrošinot finansējuma pieaugumu Latvijas augstākajai izglītībai. Papildus tam, būtu nepieciešams arī apsvērt pašu ieviešanas procesu, un to, vai būtu nepieciešams šādas sistēmas izmēģinājums kādā šaurākā veidā, pēc tam jau iepriekš noteiktā laikā to attiecinot uz visu sistēmu.

Otrs risinājums, ko LSA piedāvā augstākās izglītības pieejamības veicināšanai, ir valsts finansēto studiju vietu izveide, kas tiktu balstīta uz sociāliem kritērijiem. Pētījumi ir parādījuši to, ka mācību sasniegumi tiešā veidā korelē ar siocioekonomisko stāvokli, kā rezultātā, piešķirot valsts dotētās studijas tikai tiem, kam ir vislabākie studiju sasniegumi, tās tiek piešķirtas arī turīgākiem. Tā rezultātā, rodas sociālā un ekonomiskā nevienlīdzība, jo augstākās izglītības iegūšana mūža garumā būtiski palielina ienākumus, kas nozīmē to, ka tām sabiedrības grupām, kas nevar atļauties maksāt par studijām, un kurām ir arī zemākas izredzes iegūt valsts budžeta finansēto studiju vietu, ir mazākas iespējas mazināt ienākumu nevienlīdzību valstī.

Trešais risinājums, ko LSA aicina apspriest, ir ieviest viena avota finansējumu resursietilpīgajos studiju virzienos (tādu, kuru tematiskās jomas koeficienta, saskaņā ar

Ministru kabineta 2006. gada 12. decembra noteikumiem Nr. 994 optimālā vērtība ir 3 vai vairāk¹), nosakot to, ka katra šāda studiju virziena finansēšanā no valsts budžeta var tikt iesaistīts tikai viens resors. Tādā veidā tiek atrisināta finansējuma koordinēšanas problēma starp dažādām ministrijām par vienu studiju virzienu, nodrošināta efektīva valsts līmeņa konkrēto studiju virzienu pārraudzība, veicināta augstākās izglītības finansējuma piešķiruma efektivitāte, caurskatāmība, kā arī tiek nodrošināta augstākās izglītība salāgotība ar darba tirgus un sabiedrības prasībām.

LSA aicina uz šī ziņojuma pamata sākt diskusijas par augstākās izglītības finansēšanas sistēmu un tās iespējamo pilnveidi. LSA ieskatā vienīgais veids, kā ieviest reformas, kas nav tikai simboliskas, ir gadījumā, ja iesaistītas puses vienojas par to nepieciešamību un darbību

¹ Šādas tematiskās jomas ir: dabaszinātnes; vides aizsardzība; arhitektūra; māksla; skolotāju izglītības programmas vizuālās mākslas vai mūzikas skolotāja kvalifikācijas iegūšanai; farmācija; veselības un sociālā aprūpe; veterinārija; ārstniecība; civilā drošība; mūzika, horeogrāfija; mākslas programmas "Audiovizuālā mediju māksla" un "Dizains"; zobārstniecība; militārā aizsardzība

Satura rādītājs

Ievads.....	8
Latvijas augstākās izglītības finansējuma vēsture.....	9
Vēsturiskā finansēšana jeb tāmes princips	9
Normatīvā finansējuma attīstība	9
Studiju vietas bāzes izmaksu kalkulācija un ieviešana.....	14
Studiju izmaksu koeficienti	19
Pāreja no minimālajām uz optimālajām koeficientu vērtībām	20
Augstākās izglītības padome	20
Latvijas augstākās izglītības un augstskolu attīstības nacionālā koncepcija	21
Jauna augstākās izglītības finansēšanas modeļa ieviešana Latvijā	23
Augstākās izglītības finansēšanas attīstības scenāriji.....	24
Starptautiskā pieredze augstākās izglītības finansēšanā	31
Īrija.....	35
Politika	35
Finansēšanas modelis	37
Anglija.....	37
Politika	37
Finansēšanas modelis	38
Skotija.....	39
Politika	39
Finansēšanas modelis	39
Nīderlande	40

Austrālija	41
Somija.....	41
Dānija	42
Ķīna, Honkonga	43
Latvijas augstākās izglītības sistēma un tās finansēšana šobrīd	45
Nacionālā līmeņa politikas plānošanas dokumenti	45
No valsts budžeta finansēto studiju vietu piešķiršana dažādās studiju formās	46
Sociālais aspekts	46
Uz kvalitāti balstītas konkurences veicināšana augstākajā izglītībā	48
Identificētās problēmas:	51
Potenciālie rīcības scenāriji	52
Vai būtu nepieciešams ieviest plašāku konkurenci budžeta vietu piešķiršanā?	52
Pilotprojekts - studiju vietu piešķiršana pēc kvalitātes kritērijiem.....	54
Vai būtu nepieciešams paredzēt, ka finansēšana ņem vērā sociālos aspektus.....	62
Viena avota finansējums vienai tematiskajai jomai	63

Ievads

Viens no pamatojumiem ieguldījumam augstākajā izglītībā un izglītībā kopumā ir tās ietekme uz ekonomisko izaugsmi valstī. Savā darbā “Izglītības kvalitāte un ekonomiskā izaugsme” [*Education Quality and Economic Growth*], Pasaules bankas pētnieki Ēriks Hanušeks un Ludgers Vosmans padziļināti pētīja saistību starp to, kādā veidā ir saistīta izglītība ar ekonomisko izaugsmi². Analizējot vairākas attīstītas un attīstības valstis, abi pētnieki atklāja, ka būtisks ir ne tikai tas, cik daudz gadu tiek pavadīts izglītības sistēmā, bet arī tas, kāda ir šīs izglītības kvalitāte. Tas ir pašsaprotams secinājums, jo būtu grūti pamatot to, ka viens izglītības gads Somijā ir pielīdzināms vienam izglītības gadam Somālijā. Šis secinājums noved pie viena no darba galvenajiem secinājumiem - nav vien būtiski tikai tas, ka izglītība ir plaši pieejama, bet tai ir jābūt arī kvalitatīvai.

Šī iemesla dēļ Latvijas Studentu apvienība ir izstrādājusi šo informatīvo ziņojumu, ar mērķi izpētīt veidus, kā var gan padarīt izglītību kvalitatīvu, gan kvalitatīvu izglītību pieejamāku. Hanušeks un Vosmans savā pētījumā piedāvā trīs galvenos aspektus, kas nosaka izglītības kvalitāti:

- Izglītības iestāžu autonomija, jeb spēja brīvi izvēlēties veidu, kā sasniegt savu institucionālo misiju
- Konkurence starp izglītības iestādēm
- Izglītības iestāžu atbildība

Šī ziņojuma mērķis ir izvērtēt esošo augstākās izglītības finansēšanas sistēmu, tās vēsturisko attīstību, un, salīdzinot to ar citu valstu augstākās izglītības finansēšanas sistēmām, analizēt sistēmas stiprās un vājās puses un piedāvāt risinājumus tās uzlabošanai.

² Hanushek, E. A., Wößmann, L., *Education Quality and Economic Growth*, The World Bank, 2007. http://siteresources.worldbank.org/EDUCATION/Resources/278200-1099079877269/547664-1099079934475/Edu_Quality_Economic_Growth.pdf (05.02.2018)

Latvijas augstākās izglītības finansējuma vēsture

Vēsturiskā finansēšana jeb tāmes princips

Līdz 1996. gadam augstākās izglītības finansēšanas sistēma nebija konkrēti noteikta normatīvajos aktos vai aprēķinos, bet darbojās tā saucamais tāmes princips – šo periodu sauc arī par vēsturisko finansēšanu. Studentu skaitam pie šādas finansēšanas kārtības nebija tik liela nozīme kā mūsdienās. No studentu skaita bija atkarīga tikai algu aprēķina pozīcija. Pārējais finansējums augstskolās bija atkarīgs no augstskolas iesniegtās tāmes pēc konkrētām vajadzībām. Piemēram, valsts augstskolām tika piešķirts papildu finansējums studiju programmu licencēšanām un akreditācijām, komunālajiem maksājumiem, finansējumu ēkām un transportam, tātad finansējums bija atkarīgs no katras augstskolas vajadzībām un pieprasījuma, nevis studentiem. Ņemot vērā, ka normatīvais finansējums ir lielākajā daļā Eiropas valstu, arī Latvijā notika likumsakarīga pāreja uz to.³

Normatīvā finansējuma attīstība

Normatīvā finansējuma attīstību līdz mūsdienu sistēmai var iedalīt vairākos posmos pēc normatīvā akta attīstības, kas regulē augstākās izglītības finansēšanu.

Kā pirmie tika ieviesti Ministru kabineta 1999. gada 9. februāra noteikumi Nr. 42 “Kārtība, kādā valsts sedz mācību maksu augstskolās studējošajiem”⁴. Noteikumi paredzēja vienotu studiju izmaksu normatīvu, ņemot vērā attiecīgās studiju programmas izmaksas, un studiju programmu īstenošanas izmaksu minimumu uz vienu studējošo. Saskaņā ar šiem noteikumiem, augstskolas aprēķināja nepieciešamo finansējumu, atbilstoši normatīvajiem aktiem sagatavoja budžeta pieprasījumu un kopā ar finansējuma aprēķinu iesniedza nozares ministrijā. Tātad šo posmu var uzskatīt par pārejas posmu no vēsturiskās (uz tāmēm balstītās finansēšanas) uz normatīvo

³ Autora intervija ar Marinu Mekšu. Strādāja Izglītības un zinātnes ministrijā augstākās izglītības finansēšanas jomā no 1997.-2014.gadam.

⁴ Ministru kabineta 1999.gada 9.februāra noteikumi Nr.42 “Kārtība, kādā valsts sedz mācību maksu augstskolās studējošajiem” <https://likumi.lv/ta/id/21698-kartiba-kada-valsts-sedz-macibu-maksu-augstskolas-studejosajiem> (11.03.2017).

finansēšanu, jo vēl joprojām augstskolas veic aprēķinu un sagatavo budžeta pieprasījumu. Šajos noteikumos tika noteikti arī studiju vietas bāzes izmaksu aprēķini un studiju izmaksu koeficienti dažādās jomās. Plašāk par to aprakstīts tam veltītajās nodaļās.

Kā nākamo posmu var uzskatīt 2001. gada 2. augustu, kad stājās spēkā Ministru kabineta 2001. gada 24. jūlija noteikumi Nr. 334 "Kārtība, kādā augstskolas tiek finansētas no valsts budžeta līdzekļiem".⁵ Šie noteikumi jau detalizētāk un plašāk noteica augstākās izglītības finansēšanas kārtību, ieviešot vairākas jaunas finansēšanas pozīcijas, pilnveidojot augstākās izglītības normatīvo finansēšanas sistēmu. Piemēram, pirmo reizi daļa no augstākajai izglītībai paredzētajiem līdzekļiem tika novirzīti zinātniskās darbības attīstībai augstskolās. Tika noteikts, ka augstskolām atvēlētais zinātniskās darbības finansējums veido ne mazāk kā vienu procentu no augstskolai aprēķinātās studiju finansējuma kopsummas, kā arī šis finansējums paredzēja līdzekļus zinātnes infrastruktūras nodrošinājumam. Tas ļāva arī finansēšanas normatīvā paredzēt, ka augstskolu loma nav tikai studiju procesa nodrošināšana, bet arī zinātniskā darba attīstība. 2001. gadā izdotajos noteikumos tika paplašināts no valsts budžeta finansējamo augstskolu loks, nosakot, "ka ministrijas un valsts institūcijas var finansēt ne tikai valsts augstskolas, bet var arī slēgt līgumus ar valsts akreditētām pašvaldību un citu juridisko un fizisko personu dibinātām augstskolām par noteiktu speciālistu sagatavošanu, ja:

- attiecīgajās augstskolās tiek īstenotas augstākas kvalitātes studiju programmas;
- valsts dibinātajās augstskolās nav akreditētas attiecīgās studiju programmas;
- netiek sagatavots pietiekams skaits valstij nepieciešamo speciālistu."

Kā trešo periodu normatīvās finansēšanas attīstībā Latvijā var uzskatīt 2007. gada 1. janvāri, kad stājās spēkā Ministru kabineta 2006. gada 12. decembrī izdotie noteikumi Nr. 994 "Kārtība, kādā augstskolas un koledžas tiek finansētas no valsts budžeta līdzekļiem".⁶ Laika posmā no 2007. gada šajos noteikumos grozījumi ir izdarīti

⁵ Ministru kabineta 2001.gada 24.jūlija noteikumi Nr. 334 "Kārtība, kādā augstskolas un koledžas tiek finansētas no valsts budžeta līdzekļiem." <https://likumi.lv/ta/id/27904-kartiba-kada-augstskolas-tiek-finansetas-no-valsts-budzeta-lidzekliem> (11.03.2017).

⁶ Ministru kabineta 2006.gada 12.decembra noteikumi Nr. 994 "Kārtība, kādā augstskolas un koledžas tiek finansētas no valsts budžeta līdzekļiem." <https://likumi.lv/doc.php?id=149900#piel1&pd=1> (11.03.2017).

septiņas reizes, bet šobrīd šie noteikumi joprojām nosaka spēkā esošo finansēšanas kārtību Latvijā. Kā būtiskāko atšķirību spēkā esošajai redakcijai no šo noteikumu sākotnējās redakcijas var izcelt snieguma finansējumu, kas tika ieviests ar 2015. gada 28. jūlijā pieņemtajiem grozījumiem un stājās spēkā tā paša gada 5. augustā.⁷ Snieguma finansējums tiek piešķirts augstskolām par rezultātu jeb sasniegumiem konkrētos snieguma rādītājos, kuriem ir dažādi koeficienti/ietekme. Saskaņā ar minētajiem 2015. gada grozījumiem snieguma finansējums tiek piešķirts pēc pieciem kritērijiem:

- 1) "pētniecībā (vadošais pētnieks, pētnieks un zinātniskais asistents) iepriekšējā gadā nodarbināto maģistrantu, doktorantu, kā arī pēdējo 5 gadu laikā doktora grādu ieguvušo jauno zinātnieku skaitu pilna darba laika ekvivalenta izteiksmē;
- 2) augstskolas īstenoto Eiropas Savienības Ietvarprogrammas pētniecības un attīstības projektu ietvaros un citu starptautisku pētījumu projektu konkursos iepriekšējā gadā piesaistītais finansējums;
- 3) augstskolas īstenoto pētniecības un attīstības līgumdarbu ietvaros, tai skaitā pētniecības un attīstības līgumdarbu ar komersantiem, publiskām personām (izņemot pašvaldības) un citiem pasūtītājiem (piemēram, fiziskām personām, biedrībām, nodibinājumiem) ietvaros, iepriekšējā gadā piesaistītais finansējums un ieņēmumi no intelektuālā īpašuma tiesību nodošanas;
- 4) augstskolas īstenoto pētniecības un attīstības līgumdarbu ar pašvaldībām un pašvaldību uzņēmumiem ietvaros iepriekšējā gadā piesaistītais finansējums, pašvaldību transferti pētniecībai un attīstībai un ieņēmumi no intelektuālā īpašuma tiesību nodošanas;
- 5) atbilstoši Eiropas Savienības Saimniecisko darbību statistiskās klasifikācijas (NACE) kodiem 59, 74.10, 90.01, 90.02, 90.03 augstākās izglītības institūcijas īstenoto radošo un māksliniecisko projektu ietvaros, tai skaitā radošo un māksliniecisko līgumdarbu ar komersantiem, publiskām personām un citiem pasūtītājiem (piemēram, fiziskām personām, biedrībām, nodibinājumiem)

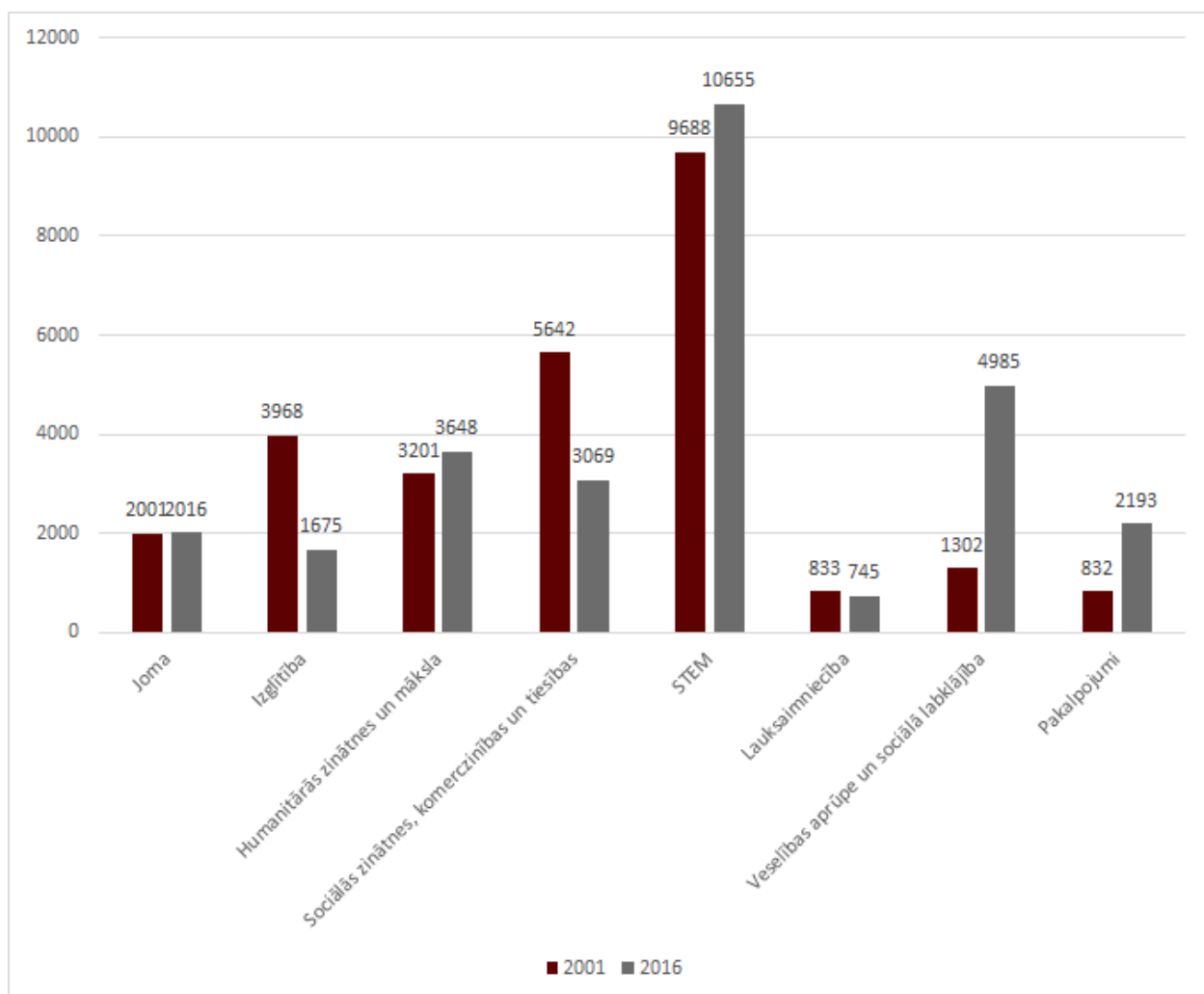
⁷ Grozījumi Ministru kabineta 2006. gada 12. decembra noteikumos Nr. 994 "Kārtība, kādā augstskolas un koledžas tiek finansētas no valsts budžeta līdzekļiem". <https://likumi.lv/ta/id/275698-grozijumi-ministru-kabineta-2006-gada-12-decembra-noteikumos-nr-994-kartiba-kada-augstskolas-un-koledzas-tiek-finansetas-no-val> (11.03.2017).

ietvaros, iepriekšējā gadā piesaistītais finansējums un ieņēmumi no intelektuālā īpašuma tiesību nodošanas.”⁸

Šī ziņojuma citās nodaļās detalizētāk aprakstīta snieguma finansējuma izveide augstākās izglītības jomā no 2010. gada, kad tika sāktas diskusijas par snieguma finansējuma ieviešanu.

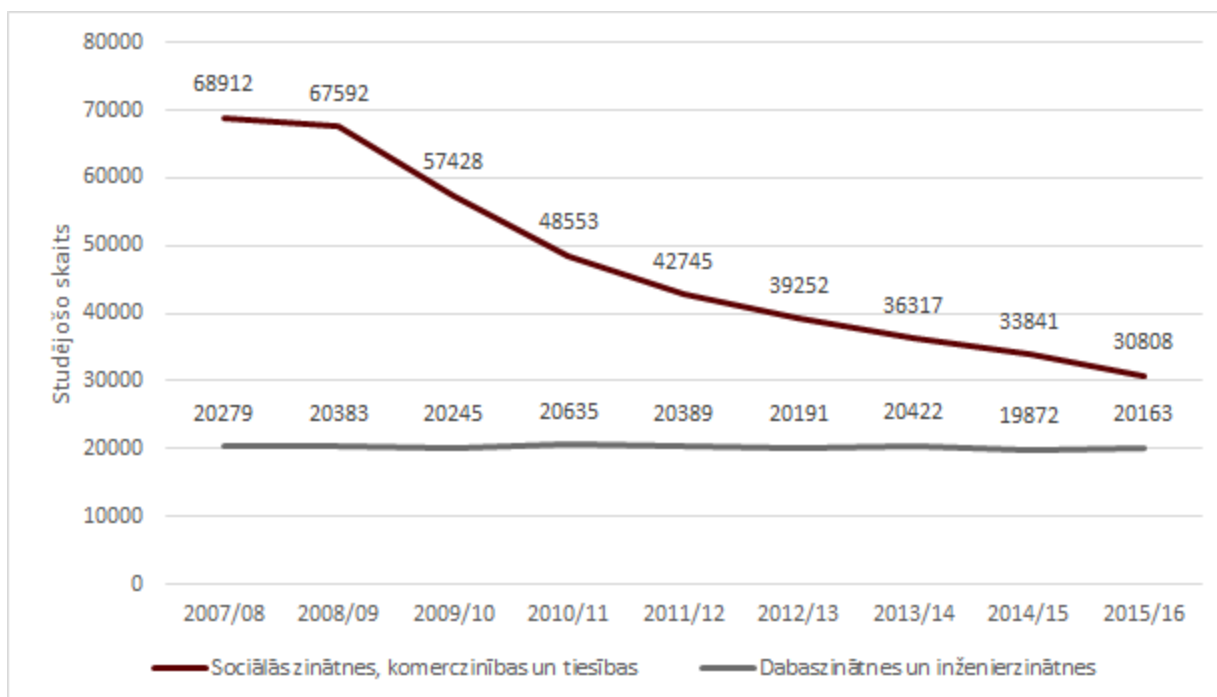
Pēc 1996. gada pakāpeniski tika uzsākta studiju vietu skaita plānošana, profesoru skaita un atalgojuma plānošana. Sākot studiju vietu skaita plānošanu, varēja samazināt studiju vietu skaitu jomās, kuras bija valstij mazāk prioritāras, kā arī palielināt prioritārākās jomās. Tas redzams 1. attēlā, ka laika posmā no 2001. gada līdz 2016. gadam, pēc normatīvās finansēšanas ieviešanas, ir mainījies no valsts budžeta finansēto studiju vietu skaits un proporcionālais sadalījums starp dažādām izglītības tematiskajām grupām.

⁸ Ministru kabineta 2006.gada 12.decembra noteikumi Nr. 994 “Kārtība, kādā augstskolas un koledžas tiek finansētas no valsts budžeta līdzekļiem.” <https://likumi.lv/doc.php?id=149900#piel1&pd=1> (11.03.2017).

1.attēls. *No valsts budžeta finansēto studiju vietu skaits izglītības tematiskajās grupās 2001. un 2016. gadā.*

Atbilstoši izmaiņām no valsts budžeta finansēto studiju vietu struktūrai, mainījās arī studējošo proporcijas dažādās tematiskajās jomās. Tas redzams 2. attēlā.

2. attēls. **Studējošo skaits izglītības tematiskajās grupās “Sociālās zinātnes, komerczinības un tiesības” un “Dabaszinātnes un inženierzinātnes”.**

Šobrīd augstākās izglītības iestādes ir septiņu dažādu ministriju pakļautībā (Izglītības un zinātnes ministrija, Veselības ministrija, Kultūras ministrija, Zemkopības ministrija, Aizsardzības ministrija, Iekšlietu ministrija un Labklājības ministrija). Pēc normatīvās finansēšanas ieviešanas tika aktualizētas diskusijas par to, ka vajadzētu visas augstskolas nodot vienas ministrijas padotībā, bet šādi priekšlikumi tika noraidīti, galvenokārt politisku iemeslu dēļ, jo vēsturiski bija radusies situācija, ka nozaru ministrijās augstskolas vienmēr bija nedaudz labāk finansiāli nodrošinātas.

Studiju vietas bāzes izmaksu kalkulācija un ieviešana

Lai uzsāktu pāreju uz normatīvo finansējumu, bija svarīgi zināt, cik izmaksā viena studiju vieta augstskolās, kādas ir izmaksas dažādos studiju līmeņos, jomās un studiju formās. Tādēļ var pamatoti uzskatīt, ka pirmsākumi normatīvās finansēšanas sistēmas ieviešanai bija 1996. gadā veiktie pētījumi par studiju vietas bāzes izmaksām⁹.

⁹ Lavendelis E., Taraškevičs R. Augstākās izglītības finansējuma aprēķina metodika. – Rīga, Rīgas Tehniskā universitāte, 1996.

Turpmākajos gados tika izstrādāti arī citi augstākās izglītības finansēšanas sistēmai būtiski pētījumi par izmaksām pilna un nepilna laika studējošajiem¹⁰ par studiju izmaksu koeficientu aprēķiniem studijām dažādās studiju jomās¹¹. Par pamatu aprēķiniem tika ņemta arī Polijas valsts sistēmas pieeja¹². Šobrīd studiju vietas bāzes izmaksas joprojām balstās uz 1996. gadā veiktajiem aprēķiniem, un spēkā esošajos Ministru kabineta noteikumos studiju vietas bāzes izmaksās tiek ietverti šādi izmaksu kalkulācijas posteņi:

1. darba alga uz vienu studiju vietu;
2. darba devēja valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas uz vienu studiju vietu;
3. komandējumu un dienesta braucienu izmaksas uz vienu studiju vietu;
4. pakalpojumu izmaksas uz vienu studiju vietu;
5. materiālu, energoresursu, ūdens un inventāra izmaksas uz vienu studiju vietu;
6. grāmatu un žurnālu iegādes izmaksas vien studējošajam;
7. iekārtu iegādes un modernizēšanas izmaksas uz vienu studiju vietu.

Sākotnējos Ministru kabineta noteikumos 1999. gadā studiju vietas bāzes izmaksu aprēķinā bija kopā desmit studiju vietas bāzes izmaksu kalkulācijas posteņi – papildus iepriekš nosauktajiem kalkulācijas posteņiem kā atsevišķi posteņi formulā bija arī stipendiju un transporta izdevumu kompensācijas izmaksas uz vienu studentu gadā, sociālā nodrošinājuma izmaksas uz vienu studentu gadā un investīcijas augstskolu zinātnes attīstībai uz vienu studentu gadā.

Šobrīd saskaņā ar normatīviem joprojām tiek piešķirts finansējums šādiem mērķiem (izņemot transporta kompensācijai), bet šie izmaksu posteņi tiek izdalīti atsevišķi un pieskaitīti aprēķinam.

¹⁰ Taraškevičs R. Studiju izmaksu aprēķins un analīze pilnā laika un nepilnā laika studentiem. – Rīga, Rīgas Tehniskā universitāte, 2000. – 46. lpp.

¹¹ Taraškevičs R. Studiju izmaksu koeficientu aprēķins un analīze (informātikas un datorzinātņu, sporta pedagoģijas studiju programmām). – Rīga: Rīgas Tehniskā universitāte, 1999.

Taraškevičs R. Studiju izmaksu normatīvu ekonomiskā analīze un pamatojums (aprēķini un analīze pedagoģijas un ķīmijas programmām). – Rīga: Rīgas Tehniskā universitāte, 1998.

Taraškevičs R., Briņķis J., Naudžuns J. Studiju izmaksu koeficientu aprēķins un analīze (arhitektūras un būvniecības studiju programmām). – Rīga: Rīgas Tehniskā universitāte, 2002.

¹² Autora intervija ar Marīnu Mekšu. Strādāja Izglītības un zinātnes ministrijas augstākās izglītības finansēšanas jomā no 1997.-2014. gadam.

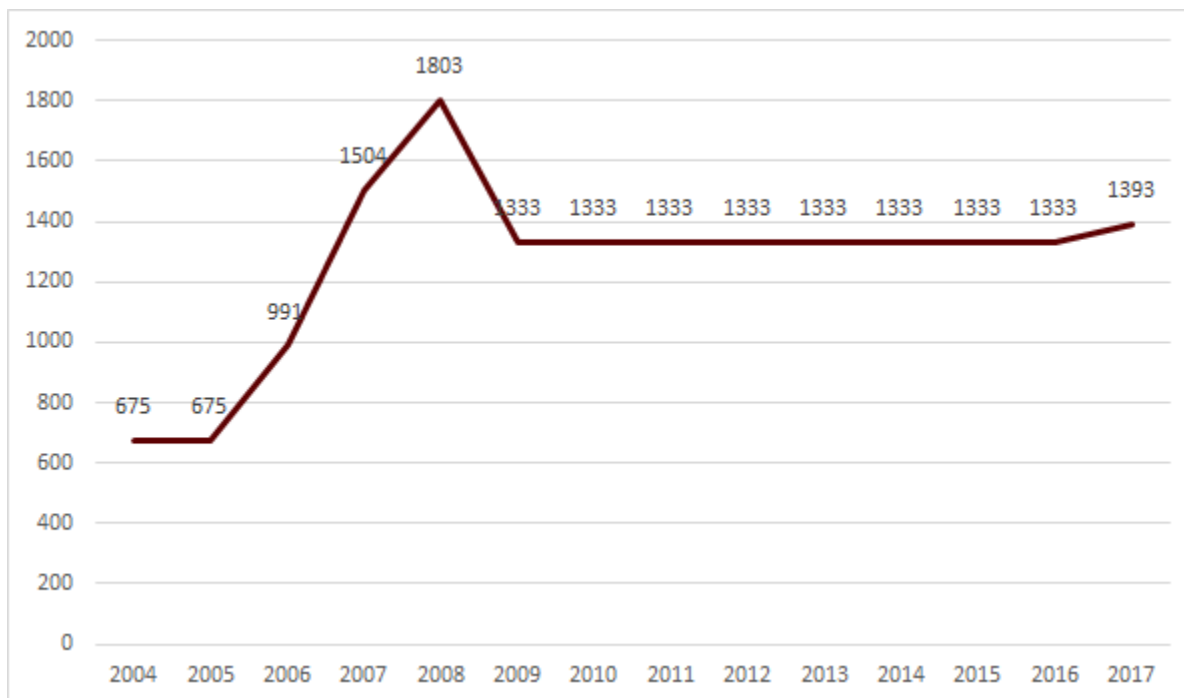
Tomēr modernizācijas un dzīves standartu maiņa divdesmit gadu periodā ir ietekmējusi arī augstākās izglītības jomu, tādēļ tas ir ietekmējis arī faktiskās izmaksu pozīcijas augstskolās. Ir izmainījusies studiju procesa tehnoloģija, kur tāfeles, krīta un ar roku pierakstītu lekciju konspektu vietā ir ieviestas interaktīvās elektroniskās tāfeles; studiju materiāli tiek nodrošināti e-studiju vai interneta vidē uz elektroniskiem datu nesējiem, kur pieejami arī docētāju metodiskie materiāli. Arvien vairāk ikdienas procesos ienāk vispārējā informācijas tehnoloģiju attīstība, t. sk. mobilās datu apstrādes un apraides ierīces ar pastāvīgi augošām tehniskajām iespējām un prasībām. Tehnoloģiskajām inovācijām ienākot augstskolu pārvaldības procesos, t. sk. administrēšanā, apsaimniekošanā un uzturēšanā, rodas nepieciešamība pārskatīt un mainīt esošās pārvaldes kārtību un procesus, uzlabojot studentu sasniedzamību, radot ērtāku un precīzāku augstskolu administrēšanu, intensificējot docētāju un pētniecības personāla resursus, tādējādi paaugstinot augstskolas procesu efektivitāti un uzlabojot konkurētspēju. Tādēļ 2013. gadā Izglītības un zinātnes ministrija pasūtīja pētījumu par studiju vietas bāzes izmaksu aktualizēšanu atbilstoši mūsdienu prasībām. Pētījums iekļāva tādus jaunus kalkulācijas posteņus kā interneta pakalpojumu izmaksas, e-studiju vides nodrošināšanas un uzturēšanas izmaksas un zinātnisko datu bāžu abonēšanas izmaksas.¹³

Šobrīd normatīvi nosaka, ka katru gadu Izglītības un zinātnes ministrija aprēķina studiju vietas bāzes izmaksas nākamajam budžeta gadam. Ir būtiski gan aprēķinā, gan izmaksu posteņos, lai studiju vietas izmaksas tiek nodrošinātas atbilstoši faktiskajām izmaksām. Kā redzams 3. attēlā, studiju vietas bāzes izmaksas tika palielinātas no 2004. gada, bet tas tika darīts tikai tādēļ, ka tika grozīti pedagogu darba samaksas noteikumi¹⁴, kas ietekmē studiju vietas bāzes izmaksu aprēķinu. Tomēr no 2009. līdz 2016. gadam studiju vietas bāzes izmaksas nav mainītas, mainot to 2017. gadā

¹³ Eriņš I. Augstākās izglītības studiju vietas bāzes izmaksu komponentu, aprēķina metodikas un studiju izmaksu koeficientu aktualizēšana un koriģēšana atbilstoši reālajām studiju izmaksām. 2013, Rīga. http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/file/IZM_Pet_Augst_izgl_studiju_vietas_bazes_izmaksu_kompon_apreka_metodikas.pdf (11.03.2017).

¹⁴ Ministru kabineta 2004. gada 24. augusta noteikumi Nr. 746 "Pedagogu darba samaksas noteikumi". <https://likumi.lv/ta/id/93017-pedagogu-darba-samaksas-noteikumi> (11.03.2017).

akadēmiskā personāla atalgojuma izmaiņu rezultātā¹⁵. Savukārt studiju vietas bāzes izmaksu aprēķinu metodika nav būtiski mainīta kopš 1996. gada, kas nozīmē, ka arī studiju vietas bāzes izmaksas laika posmā no 2004. gada – 2017. gadam ir stagnējušas, ja netiek grozīta pedagogu atalgojuma pozīcija.

3.attēls. **Studiju vietas bāzes izmaksu dinamika Latvijā, eiro, 2004-2017.**

Saskaņā ar Ministru kabineta 2015. gada 29. jūnija rīkojuma “Par jauna augstākās izglītības finansēšanas modeļa ieviešanu Latvijā”¹⁶ 3.2. punktu tika noteikts, ka līdz 2015. gada 1. augustam Izglītības un zinātnes ministrija sagatavo un iesniedz izskatīšanai Ministru kabinetā noteikumu projektu par grozījumiem Ministru kabineta 2006. gada 12. decembra noteikumos Nr. 994 “Kārtība, kādā augstskolas un koledžas tiek finansētas no valsts budžeta līdzekļiem”, nosakot kārtību, kādā aktualizē studiju vietas bāzes izmaksu aprēķina metodiku. Tomēr šis termiņš minētajos Ministru kabineta

¹⁵ Ministru kabineta 2016. gada 5. jūlija noteikumi Nr. 445 “Pedagogu darba samaksas noteikumi”. <https://likumi.lv/ta/id/283667-pedagogu-darba-samaksas-noteikumi> (11.03.2017).

¹⁶ Ministru kabineta 2015. gada 29. jūnija rīkojums Nr. 333 “Par jauna augstākās izglītības finansēšanas modeļa ieviešanu Latvijā” <https://m.likumi.lv/doc.php?id=274944> (11.03.2017).

noteikumos ir grozīts trīs reizes^{17,18,19}, kā rezultātā bija noteikts uzdevums iesniegt Ministru kabinetā aktualizētus noteikumus par studiju vietas bāzes izmaksu aprēķinu līdz 2017. gada 1. jūnijam, bet 2018. gada sākumā joprojām nav veikti grozījumi šajos Ministru kabineta noteikumos. Jāatzīmē, ka aktualizētās studiju vietas bāzes izmaksas ir par 35 procentiem dārgākas nekā esošās studiju vietas bāzes izmaksas, tādēļ nav iespējams palielināt studiju vietas bāzes finansējumu, saglabājot studiju vietu skaitu un nepalielinot kopējo finansējuma apjomu.

Saskaņā ar Izglītības un zinātnes ministrijas veiktajiem aprēķiniem, lai nodrošinātu aktualizētās metodikas piemērošanu, nesamazinot no valsts budžeta finansēto studiju vietu skaitu augstskolās un koledžās, veicinātu darba tirgum atbilstošu studiju programmu attīstību un augstākās izglītības pieejamību, tai skaitā Latvijas reģionos, valsts dibinātajām augstskolām ir nepieciešams papildus valsts budžeta finansējums ne mazāk kā 20 milj. euro apmērā. Tādēļ ir būtiski budžetā paredzēt papildus finansējumu augstākajai izglītībai, lai nodrošinātu finansiālo segumu studiju bāzes aprēķina metodikas koriģēšanai, neietekmējot augstākās izglītības pieejamību.²⁰ No valsts atvēlētā budžeta augstākajai izglītībai būtiskākā pozīcija ir atvēlēta no valsts budžeta finansētām studiju vietām augstskolās un koledžās²¹, tādēļ ir svarīgi, lai valsts līdzekļi no valsts budžeta finansētām studiju vietām tiktu piešķirti atbilstoši faktiskajām izmaksām.

¹⁷ Ministru kabineta 2015. gada 2. decembra rīkojums Nr. 763 “Grozījums Ministru kabineta 2015. gada 29. jūnija rīkojumā Nr. 333 “Par jauna augstākās izglītības finansēšanas modeļa ieviešanu Latvijā””. <https://m.likumi.lv/doc.php?id=278261> (11.03.2017).

¹⁸ Ministru kabineta 2016. gada 26. jūlija rīkojums Nr. 416 “Grozījums Ministru kabineta 2015. gada 29. jūnija rīkojumā Nr. 333 “Par jauna augstākās izglītības finansēšanas modeļa ieviešanu Latvijā””. <https://m.likumi.lv/doc.php?id=283825> (11.03.2017).

¹⁹ Ministru kabineta 2017. gada 24. aprīļa rīkojums Nr. 199 “Grozījums Ministru kabineta 2015. gada 29. jūnija rīkojumā Nr. 333 “Par jauna augstākās izglītības finansēšanas modeļa ieviešanu Latvijā””. <https://m.likumi.lv/doc.php?id=290353> (11.03.2017).

²⁰ Ministru kabineta rīkojuma projekta “Grozījums Ministru kabineta 2015. gada 29. jūnija rīkojumā Nr. 333 “Par jauna augstākās izglītības finansēšanas modeļa ieviešanu Latvijā”” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija) https://m.likumi.lv/saistitie.php?id=290353&saistitie_id=anot (11.03.2017).

²¹ Finansējums studiju vietām sastāda 95% no kopējā augstākās izglītības finansējuma. Skatīt “Likums par valsts budžetu 2016. gadam”. www.fm.gov.lv (11.03.2017).

Studiju izmaksu koeficienti

Līdz ar iepriekš aprakstīto studiju vietas bāzes izmaksu ieviešanu, tika ieviesti arī studiju izmaksu koeficienti jeb izglītības tematisko jomu koeficienti, nosakot minimālos un optimālos studiju izmaksu koeficientus. Koeficienti nosaka izglītības izmaksas dažādās studiju jomās, kas tiek reizināti ar studiju vietas bāzes izmaksām. Minimālos studiju izmaksu koeficientus noteica pēc faktiskā finansējuma, kāds tajā brīdī bija augstskolās. Savukārt optimālo studiju izmaksu koeficientu noteica jau pēc konkrētiem aprēķiniem, kas tika veikti, pētot augstākās izglītības izmaksas Latvijā dažādās studiju jomās.²²

2014. gadā tika veikts pētījums par studiju izmaksu koeficientu augstākajā izglītībā aktualizēšanu un priekšlikumiem to konsolidēšanai²³, lai noskaidrotu, kādas ir faktiskās vienas studiju vietas izmaksas dažādos studiju līmeņos un tematiskajās jomās. Viens no secinājumiem pētījumā bija, ka, nosakot tematisko jomu koeficientus studiju programmās, būtu jāņem vērā arī reģionāla faktora aspekti. Piemēram, atsevišķos reģionos vienas un tās pašas izmaksu pozīcijas ir zemākas, nekā augstākās izglītības iestādēm citos reģionos un Rīgā. Vērā būtu jāņem arī atšķirīgais studentu skaits dažādās studiju programmās, piemēram, atsevišķu izglītības programmu apguvei ir nepieciešams nodrošināt arī individuālās nodarbības, ne tikai studiju procesa apguvi grupā, kā atšķirīgu studiju tematisko jomu virzienu nodrošināšanai var būt atšķirīgs studentu skaits. Izglītības programmu kvalitatīvai nodrošināšanai nepieciešamās tehnoloģiskās iekārtas, kā arī ar tām saistītie ekspluatācijas izdevumi, ietekmē studiju izmaksu koeficientu aprēķinu.²⁴

²² Autora intervija ar Marinu Mekšu. Strādāja Izglītības un zinātnes ministrijas augstākās izglītības finansēšanas jomā no 1997. līdz 2014. gadam.

²³ Pētījums par studiju izmaksu koeficientu augstākajā izglītībā aktualizēšanu un priekšlikumu sagatavošana to konsolidēšanai. Rīgas Tehniskā universitāte. 2014. Rīga. http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/file/IZM_Petij_par_studiju_izmaksu_koef_augt_izgl_RTU_gala_nodevu_ms_koefic.pdf (11.03.2017).

²⁴ Pētījums par studiju izmaksu koeficientu augstākajā izglītībā aktualizēšanu un priekšlikumu sagatavošana to konsolidēšanai. Rīgas Tehniskā universitāte. 2014. Rīga. http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/file/IZM_Petij_par_studiju_izmaksu_koef_augt_izgl_RTU_gala_nodevu_ms_koefic.pdf (11.03.2017).

Pāreja no minimālajām uz optimālajām koeficientu vērtībām

Kā iepriekš minēts, kopš 1999. gada normatīvos tika noteikti gan minimālie, gan optimālie studiju izmaksu koeficienti. 2001. gadā normatīvos tika noteikts, ka pāreja no minimālajām studiju izmaksu koeficienta vērtībām uz optimālajām vērtībām notiek pakāpeniski desmit gadu laikā katru gadu, sākot ar 2003. gada 1. janvāri, palielinot studiju izmaksu koeficienta vērtību par vienu desmito daļu.²⁵ Savukārt 2006. gadā, izdodot jaunus Ministru kabineta noteikumus Nr. 994 “Kārtība, kādā augstskolas un koledžas tiek finansētas no valsts budžeta līdzekļiem”, ir palikusi spēkā norma, ka desmit gadu laikā notiek pāreja no minimālajām studiju izmaksu koeficientu vērtībām uz optimālajām.²⁶ Tomēr finansējums studiju izmaksu koeficientu palielinājumam netika piešķirts, bet papildus finansējums kopš 2004. gada tika piešķirts tikai akadēmiskā personāla atalgojumam. Tādēļ, kad tika piešķirts papildus finansējums atalgojumam, tad aprēķini katru gadu jau tika veikti ar jauniem (palielinātiem) studiju izmaksu koeficientiem. Tātad akadēmiskā personāla atalgojuma pieauguma dēļ saskaņā ar iepriekšminētiem Ministru kabineta noteikumiem tika palielināti studiju izmaksu koeficienti katru gadu. Var uzskatīt, ka nav taisnīgi, ka papildus finansējums tiek piešķirts tikai akadēmiskā personāla atalgojumam, nevis citām augstskolu vajadzībām. Tā rezultātā no piešķirtā papildus finansējuma daļu faktiski saņēma pedagogi, bet daļu augstskolas kopējie resursi. Tomēr visu šo gadu laikā nebija politiskās gribas nepieciešamā finansējuma rašanai, lai īstenotu pāreju no minimālajiem uz optimālajiem studiju izmaksu koeficientiem, tas tika darīts tikai ar pedagogu atalgojumu.²⁷

Augstākās izglītības padome

Augstākās izglītības padome (AIP) ir Latvijas Republikas patstāvīga institūcija, kas izstrādā augstākās izglītības valsts stratēģiju, īsteno augstskolu, valsts institūciju un

²⁵ Ministru kabineta 2001. gada 24. jūlija noteikumi Nr. 334 “Kārtība, kādā augstskolas un koledžas tiek finansētas no valsts budžeta līdzekļiem.” <https://likumi.lv/ta/id/27904-kartiba-kada-augstskolas-tiek-finansetas-no-valsts-budzeta-lidzekliem> (11.03.2017).

²⁶ Ministru kabineta 2006. gada 12. decembra noteikumi Nr. 994 “Kārtība, kādā augstskolas un koledžas tiek finansētas no valsts budžeta līdzekļiem.” <https://likumi.lv/doc.php?id=149900#piel1&pd=1> (11.03.2017).

²⁷ Autora intervija ar Marinu Mekšu. Strādāja Izglītības un zinātnes ministrijas augstākās izglītības finansēšanas jomā no 1997. līdz 2014. gadam.

sabiedrības sadarbību augstākās izglītības attīstīšanā, pārrauga augstākās izglītības kvalitāti, nodrošina kvalitatīvu lēmumu par augstāko izglītību pieņemšanu²⁸. AIP ir nostiprināta Augstskolu likumā.

Latvijas augstākās izglītības un augstskolu attīstības nacionālā koncepcija

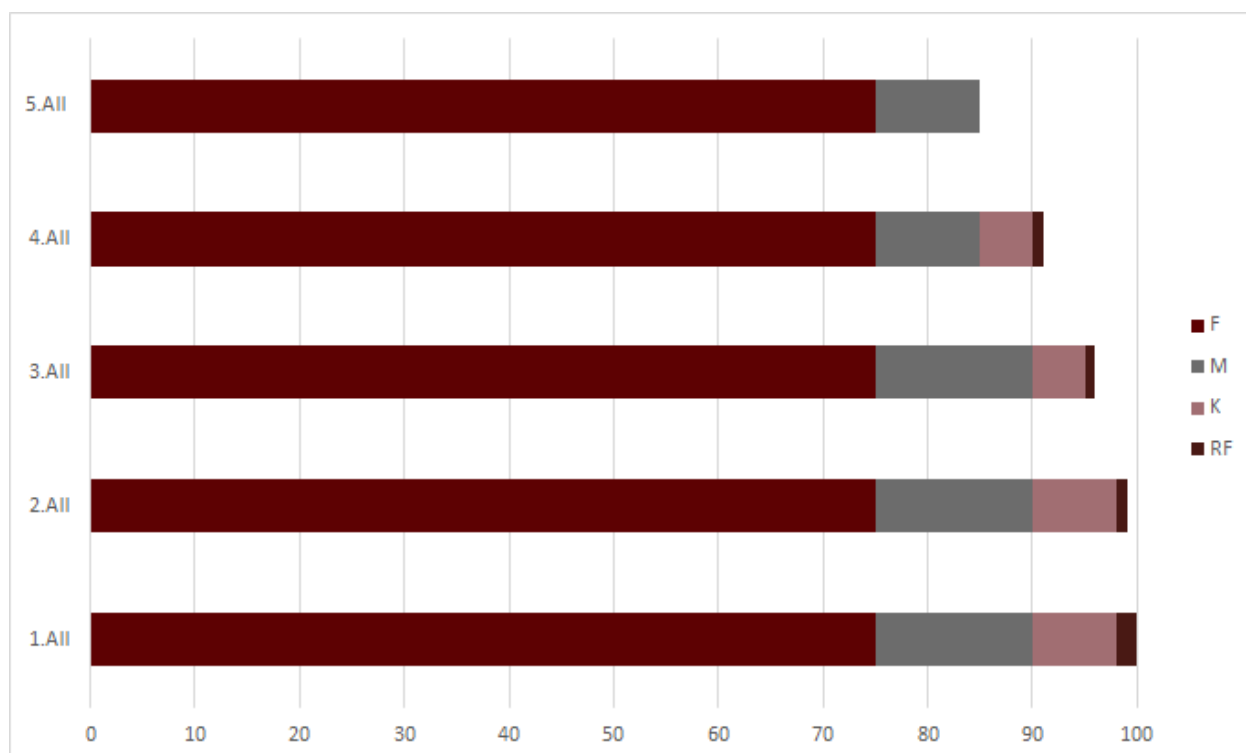
Saskaņā ar Augstskolu likuma 70. pantu, viens no AIP pamatuzdevumiem ir izstrādāt augstākās izglītības un augstskolu attīstības nacionālo koncepciju, paredzot gan valsts, gan citu juridisko un fizisko personu dibināto augstskolu attīstību, un veicināt visu veidu augstskolu un augstākās akadēmiskās un augstākās profesionālās izglītības līdztiesīgu un līdzsvarotu attīstību.

Pildot šo uzdevumu, AIP 2013. gadā ir izstrādājusi Latvijas augstākās izglītības un augstskolu attīstības nacionālo koncepciju 2013.-2020. gadam. Šīs koncepcijas ietvaros AIP piedāvā finansēšanas modeli, kas sastāvētu no četrām daļām: sasniegtajos rādītājos balstītās finansējuma daļas (F); sasniedzamajos rādītājos balstītās finansējuma daļas (M); konkursa kārtībā nosacīts finansējums noteiktu mērķu sasniegšanai (K); riska finansējuma (RF)²⁹. AIP ieskatā lielāko daļu no augstākās izglītības finansējuma (skat. 4. attēlu³⁰) veidotu sasniedzamajos rezultātos balstīta finansējuma daļa.

²⁸ Augstskolu likums <https://likumi.lv/doc.php?id=37967> (24.01.2018).

²⁹ Latvijas Augstākās izglītības un augstskolu attīstības nacionālā koncepcija 2013.-2020. gadam. Augstākās izglītības padome. 2013. Rīga http://www.aip.lv/informativie_zinojumi_5.htm (24.01.2018).

³⁰ Turpat.

4. attēls *Apvienotajos rezultativajos rādītājos balstīts augstākās izglītības finansēšanas modeļa (ARRBM) piemērošanas piemēri, atspoguļojot AII sasniegtos kvalitātes rādītājus – 1. AII - maksimālais finansējums, 2. AII – maksimālais finansējums F, M un K daļā, minimālais finansējums RF daļā, 3. AII – maksimālais finansējums F un M daļā, minimālais finansējums K un RF daļā, 4. AII – maksimālais finansējums F daļā, minimālais finansējums M, K un RF daļā, 5. AII – maksimālais finansējums F daļā, minimālais finansējums M un nav iegūts finansējums K un RF daļā (F = Sasniegtajos rezultativajos rādītājos balstītā finansējuma daļa, M = Sasniedzamajos rezultativajos rādītājos balstītā finansējuma daļa, K = Konkursa kārtībā noteikts finansējuma daļa un RF – riska finansējuma daļa).*³¹

Šī sasniedzamajos rezultātos balstīta finansējuma daļa “tiktu aprēķināta, ņemot vērā aktuālos sasniegtos rezultātus, studiju vietu bāzes finansēšanas vērtības, augstākās izglītības iestāžu mērķus atspoguļojošus kvantitatīvos indikatorus, tehniskos aspektus: lielums, izmaksu atšķirības un formulu veidošanas parastos indikatorus: studentu, beidzēju, doktora grāda ieguvēju, ārējie ienākumu, starptautiskie studentu utt. (proti, apkopojot ex post rezultatīvo rādītājus)”.³² Tādā veidā var redzēt, ka jau 2013.

³¹ Latvijas Augstākās izglītības un augstskolu attīstības nacionālā koncepcija 2013.-2020. gadam. Augstākās izglītības padome. 2013. Rīga http://www.aip.lv/informativie_zinojumi_5.htm (24.01.2018).

³² Latvijas Augstākās izglītības un augstskolu attīstības nacionālā koncepcija 2013.-2020. gadam. Augstākās izglītības padome. 2013. Rīga http://www.aip.lv/informativie_zinojumi_5.htm (24.01.2018).

gadā tika apsvērta ideja, ka augstākās izglītības finansējuma pamatu veidotu valsts finansēto studiju vietu finansējums, kas tiktu piešķirts, balstoties uz augstskolu rezultatīvajiem rādījumiem.

Jauna augstākās izglītības finansēšanas modeļa ieviešana Latvijā

2014. gadā tika ieviests jauns augstākās izglītības finansēšanas modelis³³, kas idejiski ir pietuvināts AIP piedāvātajam. Šī modeļa ietvaros sasniegtajos rādītājos balstītā daļa tika aizvietota ar t.s. “1. pīlāru”, kas ir raksturojams sekojoši:

*“Pirmo pīlāru veido studiju un pētniecības bāzes finansējums augstskolu pamatdarbības studijās un pētniecībā nodrošināšanai. Šis ir stabilitātes finansējums, kas nodrošina augstākās izglītības sistēmas darbību. Bāzes finansējumu studijām nosaka pēc studiju vietu skaita, ņemot vērā studiju izmaksas attiecīgajā jomā un studiju līmenī. Studiju vietu piešķirumu studiju jomu griezumā nosaka sabiedrības un tautsaimniecības attīstības prioritātes un augstskolas profils. Uz nelielu daļu studiju vietu var pretendēt privātās augstskolas, saņemot valsts budžeta finansējumu kvalitatīvām un inovatīvām studiju programmām, kādas netiek piedāvātas valsts augstskolās. Finansējums augstskolas zinātniskajai darbībai tiek sasaistīts ar studiju finansējumu, pārtraucot praksi, ka zinātniskā darbība tiek nodalīta no akadēmiskās, un piešķirot zinātniskās darbības finansējumu augstskolām, nevis to dibinātiem zinātniskajiem institūtiem. Augstskola saņem finansējumu zinātniskajai darbībai, kas tiek aprēķināts pēc pētniecībā iesaistītā personāla skaita un zinātņu nozaru izmaksām attiecīgajā pētniecības jomā. Par pirmā pīlāra finansējumu augstskola ar ministriju un (kur attiecināms) nozares ministriju slēdz vidēja termiņa izpildījuma līgumu, tiek stiprināta līgumu izpildes uzraudzība.”*³⁴

Būtiski ir atzīmēt to, ka Pasaules bankas finansēšanas modeļa izpratnē pirmais pīlārs ir daudz mazāk dinamisks, nekā tas ir AIP izveidotajā koncepcijā, jo Pasaules bankas finansēšanas modelis neparedz būtiskas pirmā pīlārā finansējuma izmaiņas augstskolās. Iemesls tam ir meklējams Pasaules bankas ekspertu izstrādātajos augstākās izglītības attīstības scenārijos, kas visi paredz otrā, snieguma finansējuma,

³³ Konceptuāls ziņojums “Jauna augstākās izglītības finansēšanas modeļa ieviešana Latvijā”. Izglītības un zinātnes ministrija. 2015. <http://polsis.mk.gov.lv/documents/5245> (24.01.2018).

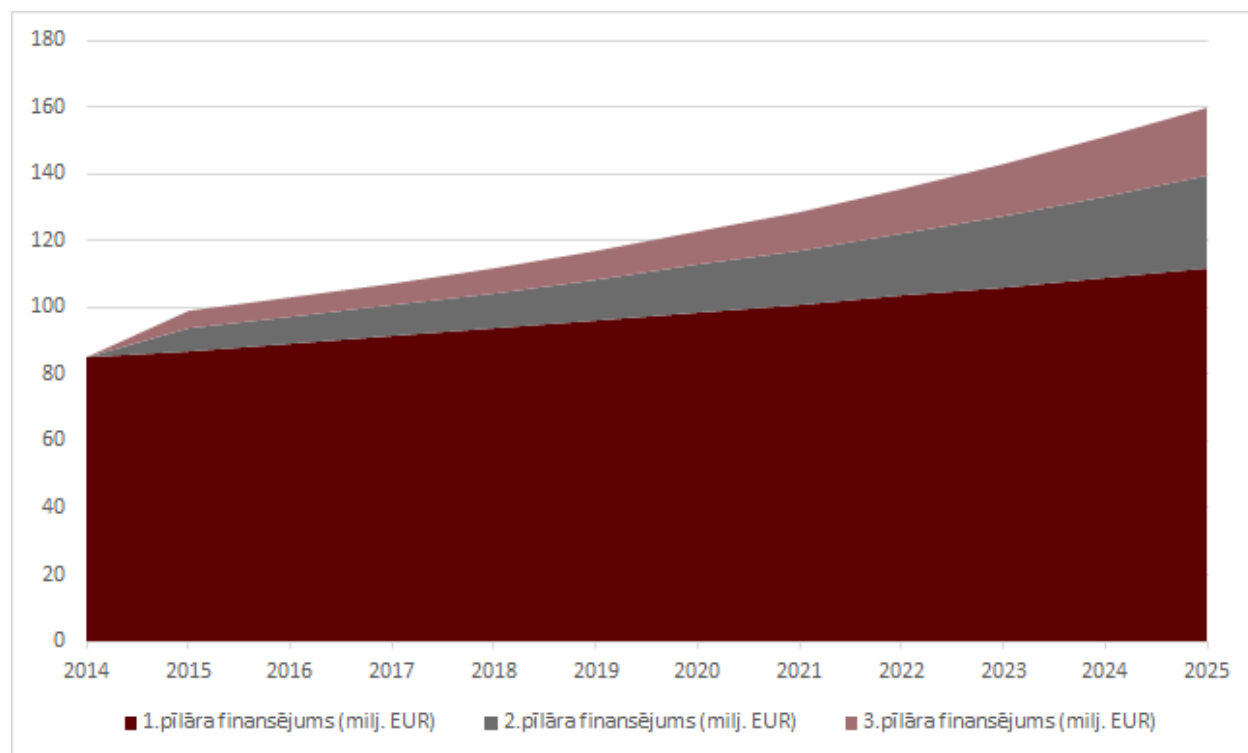
³⁴ Konceptuāls ziņojums “Jauna augstākās izglītības finansēšanas modeļa ieviešana Latvijā”. Izglītības un zinātnes ministrija. 2015. <http://polsis.mk.gov.lv/documents/5245> (24.01.2018).

pīlārā finansējuma pieaugumu, caur ko būtu iespējams veidot šādu uz rezultātiem vērstu finansēšanu.

Augstākās izglītības finansēšanas attīstības scenāriji

Zināšanu sabiedrības attīstības scenārijs

Optimistiskais scenārijs ir zināšanu sabiedrības attīstības scenārijs, kas paredz augstākās izglītības finansējuma strauju pieaugumu, nodrošinot modeļa veiksmīgu darbību. (5. attēls)

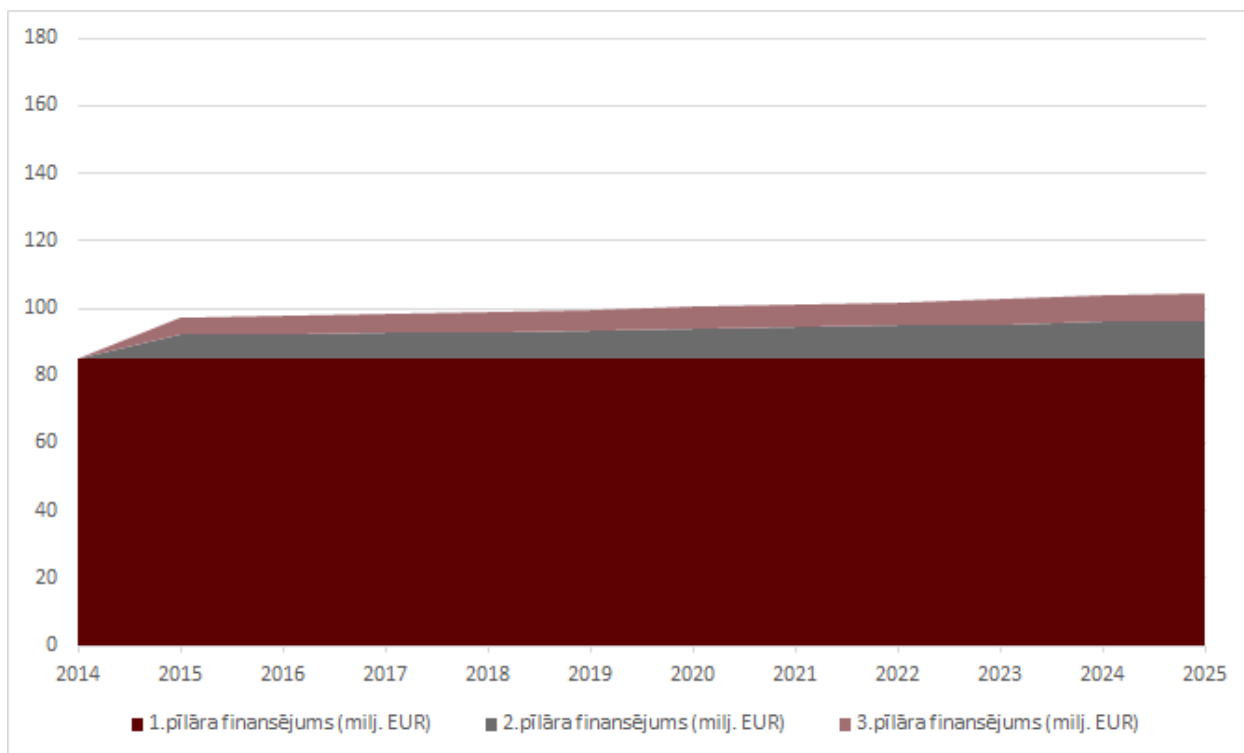
5.attēls. **Augstākās izglītības finansēšanas zināšanu sabiedrības attīstības scenārijs**

Zināšanu sabiedrības attīstības scenārijā arī ir vairāki komponenti, tostarp “pārskatīts studiju vietu modelis (1. pīlārs)” un “uz vajadzībām vērsts atbalsts studentiem (ar sasniegumu komponentu) kā kompensācija par studiju maksu un atbalsts sociālām vajadzībām”³⁵.

Ierobežotas izaugsmes scenārijs

Kā viduvēju scenāriju Pasaules bankas eksperti ir izveidojuši ierobežotas izaugsmes scenāriju, kurā finansējums augstākajai izglītībai pieaug ierobežotā apmērā, bāzes finansējumam paliekot nemainīgam, bet pieaugot otrā un trešā pīlāra finansējumam. (6. attēls)

³⁵ Konceptuāls ziņojums “Jauna augstākās izglītības finansēšanas modeļa ieviešana Latvijā”. Izglītības un zinātnes ministrija. 2015. <http://polsis.mk.gov.lv/documents/5245> (24.01.2018).

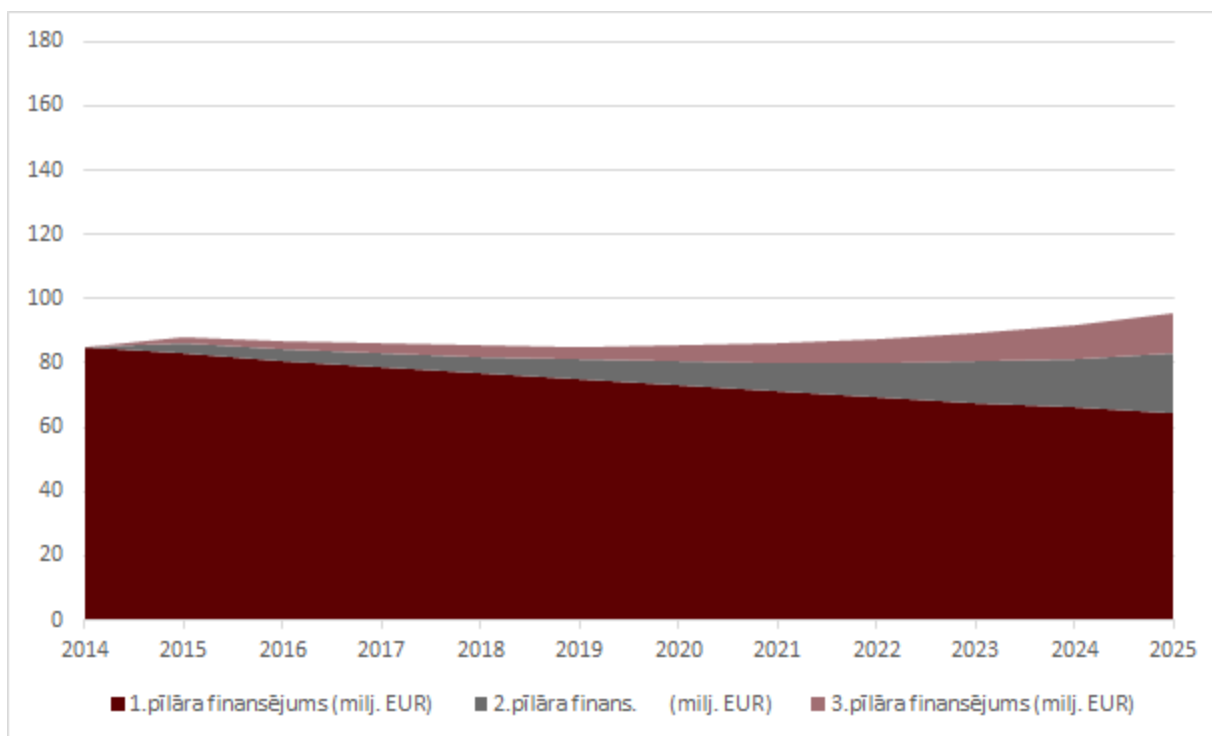
6.attēls. **Augstākās izglītības finansēšanas ierobežotas izaugsmes scenārijs**

Ierobežotas izaugsmes scenārijā arī ir vairāki komponenti, tostarp “pārskatīts studiju vietu modelis (1. pīlārs)” un “uz vajadzībām vērsts atbalsts studējošajiem, bet tikai, lai kompensētu studiju maksu”. Papildus tam, šim scenārijam viena no apsveramajām alternatīvām ir “palielinoties privātajiem ieguldījumiem (studiju maksa), daļa šo papildu līdzekļu (piem., 20 %) ir nekavējoties jānovirza to studentu atbalstam, kas nevar atļauties segt mācību maksu”³⁶.

Nepietiekamības scenārijs

Pesimistiskākais no scenārijiem ir nepietiekamības scenārijs, kā ietvaros kopējais finansējums augstākajai izglītībai nemainās, bet studentu skaita samazinājuma dēļ notiek pirmā pīlārā finansējuma samazinājums. (7. attēls)

³⁶ Konceptuāls ziņojums “Jauna augstākās izglītības finansēšanas modeļa ieviešana Latvijā”. Izglītības un zinātnes ministrija. 2015. <http://polsis.mk.gov.lv/documents/5245> (24.01.2018).

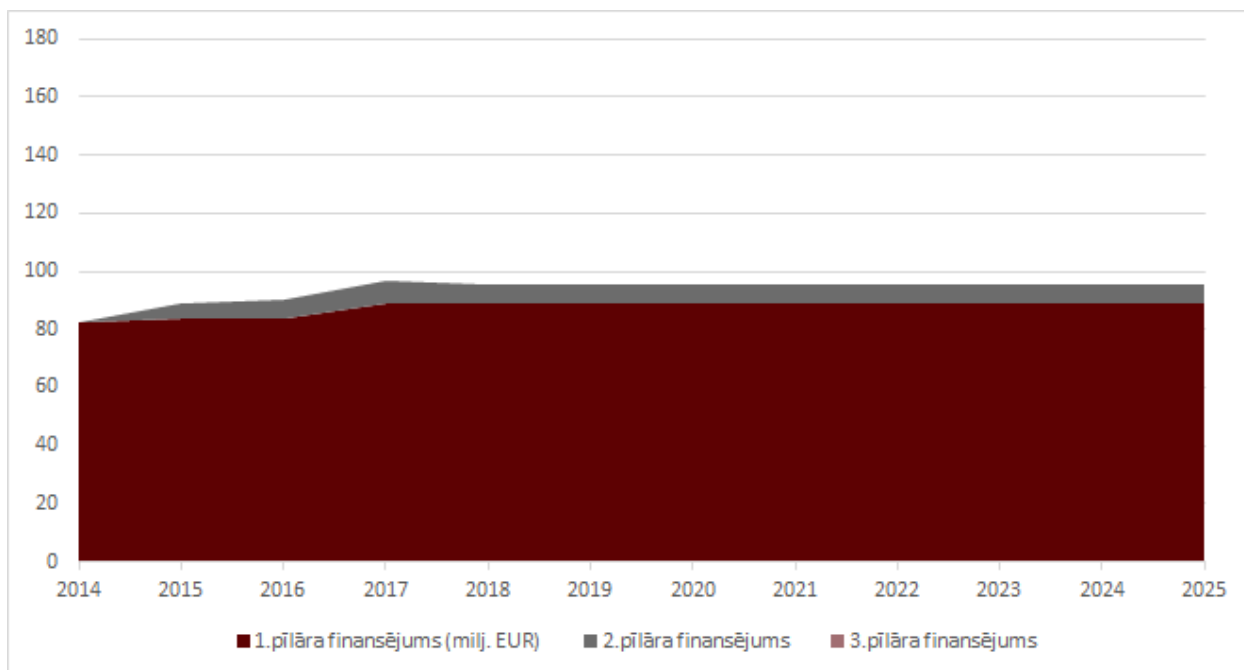
7.attēls. **Augstākās izglītības finansēšanas nepietiekamības scenārijs**

Šī scenārija ietvaros ir mazāk komponentu, bet tostarp ir “pārskatīts studiju vietu modelis (1. pīlārs)” un “uz sasniegumiem balstītu stipendiju sabalansēšana ar uz vajadzībām vērstu atbalstu studentiem”³⁷.

Faktiskā situācija

Faktiskajā situācijā Latvijas augstākās izglītības finansējums ir primāri pieaugumu pieredzējis 1. pīlāra finansējuma ietvaros, kā arī ticis ieviests otrais pīlārs. Finansējuma trūkuma dēļ, Pasaules bankas izpratnē trešais pīlārs nav ticis ieviests, kas pēc pētījuma ir ticis aizstāts ar struktūrfondu piesaistītiem līdzekļiem (8. attēls).

³⁷ Konceptuāls ziņojums “Jauna augstākās izglītības finansēšanas modeļa ieviešana Latvijā”. Izglītības un zinātnes ministrija. 2015. <http://polsis.mk.gov.lv/documents/5245> (24.01.2018).

8.attēls. **Augstākās izglītības finansēšanas faktiskā situācija**

Šobrīd ir negatīvi vērtējams tas, ka nav noticis būtisks finansējuma pieaugums, kas tiktu piešķirts caur otro un trešo pīlāru, tā vietā galvenokārt jauno finansējumu ieguldot 1. pīlārā, kas ir bāzes finansējums. LSA ieskatā, ir nepieciešams papildus finansējums 2. un 3. pīlāram, kas veicinās plašāku konkurenci augstākajā izglītībā. Augstākās izglītības padomes priekšlikumi budžeta vietu finansēšanai

No valsts budžeta līdzekļiem finansējamo studiju vietu skaitu augstskolā nosaka izglītības un zinātnes ministrs pēc AIP priekšlikuma.³⁸:

2017. gada 21. septembrī Augstākās izglītības padome atbalstīja sekojošus principus valsts budžeta finansēto studiju vietu sadalīšanas principus 2018. gada projektam:

- 1) Vēsturiskais precedents. Maksimālās izmaiņas, salīdzinot ar iepriekšējo studiju gadu, nepārsniedz studējošo skaitu vienā akadēmiskajā gadā.
- 2) Tiek izvērtēts, cik līdzekļus augstākās izglītības iestāde saņem kopumā no valsts budžeta studiju procesa īstenošanai, lai konstatētu, vai, pielietojot

³⁸ Augstskolu likuma 51. pants. Studiju vietu skaita noteikšana <https://likumi.lv/ta/id/37967-augstskolu-likums#p-50515> (16.01.2018.)

kritērijus, tiek nodrošināta attiecīgās augstākās izglītības iestādes finansēšana apjomā, kas atbilst minimālajiem uzturēšanas izdevumiem. Tas varētu būt sevišķi nozīmīgi augstākās izglītības iestādēm reģionos vai monopfila augstākās izglītības iestādēm.

- 3) Viena avota finansējums vienai izglītības tematiskajai jomai, t.i., valsts finansējums vienas tematiskās jomas/studiju virziena studiju vietām tiek dalīts/piešķirts no viena avota, proti, vienas ministrijas (tiek ieviests pakāpeniski vairāku gadu garumā).
- 4) Nācijas identitātes stiprināšana, tajā skaitā nodrošinot kultūras un mākslas attīstību.
- 5) Augstākās izglītības līdzsvarota darbība, nodrošinot policentriskas valsts attīstību.
- 6) Augstākās izglītības jomu un virzienu ietekme uz tautsaimniecības nozaru attīstību Latvijā.
- 7) Atbilstība globālām tautsaimniecības attīstības tendencēm un vajadzībām.
- 8) Augstskolas stratēģiskā specializācija.
- 9) Valsts budžeta efektīva ieguldījuma princips – maģistra programmās > 15, bakalaura programmās > 30 studējošajiem.
- 10) Augstākās izglītības iestādes ietekme uz valsts budžeta vietu sadalījumu augstskolas vai koledžas ietvaros, starp studiju programmām, tikai saskaņojot ar ministriju, kas pieņēmusi lēmumu par piešķiršanu.
- 11) Ir nepārprotams apliecinājums, ka augstskolas studiju virzienā, kurā tiek piešķirtas studiju vietas doktorantūrā, notiek aktīva pētnieciskā darbība atbilstoši pētniecības jomas specializācijai, t.i. – pētnieciskā aktivitāte vispirms, tad doktorantūra.
- 12) Doktora studiju programmās budžeta vietu skaits netiek samazināts.

Kvalitātes rādītāji:

- 13) Reflektantu pieteikumu skaits studiju programmām attiecīgajā studiju tematiskajā jomā/virzienā, analīzē ņemot vērā valsts budžeta vietu esamību un skaitu.
- 14) Piešķirto valsts budžeta vietu aizpildījums procentos.

15) Studējošo atbirums studiju laikā. Cik procenti no uzņemtajiem studentiem absolvē programmu, t.sk. programmā paredzētajā laikā?

AIP priekšlikumi budžeta vietu piešķiršanai ir būtiski attīstījušies pēdējo gadu laikā. 2015. gada priekšlikumiem, piemēram, AIP principi bija sekojoši³⁹:

1. Budžeta vietu sadalē pamatoties uz Ekonomikas ministrijas nodarbinātības prognozēm, vienlaikus ņemot vērā valsts kultūrpolicies plānošanas dokumentos noteiktos kultūras un mākslas attīstības uzdevumus.
2. Uzsākt budžeta vietu pārstrukturizēšanu atbilstoši četrus "centrus" universitāšu – LU, RSU, RTU un LLU stratēģiskajai specializācijai. Reģionālās augstākās izglītības institūcijās valsts budžeta vietas orientēt reģionālās attīstības vajadzību īstenošanai.
3. Gadījumā, ja budžeta vietas kādā studiju programmā netiek aizpildītas vai studiju laikā atbrīvojas, brīvos finanšu līdzekļus izmantot tā paša studiju virziena studiju kvalitātes uzlabošanai.
4. Budžeta vietu palielinājumu prioritārajās nozarēs plānot bakalaura līmenī, t.i., etapā, kurā ir vislielākā studentu mainība un ir nepieciešams paplašināt bāzi studētspējīgāko studiju nodrošināšanai.
5. Maģistra un doktora līmenī prioritārajos studiju virzienos valsts budžeta vietu skaitu nepalielināt, bet nodrošināt būtisku finansējuma palielinājumu esošajām studiju vietām.
6. Neprioritārajās nozarēs valsts budžeta vietu samazinājumu plānot bakalaura un maģistra studiju programmās ar aprēķinu, lai samazinājums nepārsniegtu 10%.

Kā arī AIP aicināja vairs nepiemērot t.s. "aploksnes principu", t.i., augstākās izglītības institūciju kopējais finansējums 2014. gadā paliek tāds pats kā 2013. gadā.

Salīdzinot principus, var redzēt to, ka AIP ir izvērsusi plašāk priekšlikumus augstākās izglītības finansēšanai, kā arī aicinājusi ieviest kvalitātes rādītājus budžeta vietu piešķiršanā. Šādā veidā ir secināms, ka budžeta vietu piešķiršanas process kļūst aizvien sarežģītāks un konsekventāks. Šajos gados AIP ir konstanti aicinājusi ņemt vērā darba tirgus prasības un augstskolu stratēģisko specializāciju. Savukārt principi, kas ir

³⁹ Augstākās izglītības padomes 2014. gada 28. novembra vēstule "Par valsts budžeta finansēto studiju vietu skaitu 2015. gadā".

dažos gados pastāvējuši, bet dažos gados nē, ir, piemēram, nodrošināt no valsts budžeta finansēto studiju vietu skaitu palielinājumu bakalaura studiju līmenī, augstākajos studiju līmeņos to saglabājot nemainīgu, bet palielinot koeficientu,⁴⁰ ņemt vērā valsts policentriskās attīstības pamatnostādnes^{41,42}. Kopumā gan ir vērojama tendence ar katru gadu palielināt principu skaitu.

⁴⁰ Augstākās izglītības padomes 2014. gada 28. novembra vēstule "Par valsts budžeta finansēto studiju vietu skaitu 2015. gadā".

⁴¹ Augstākās izglītības padomes 2015. gada 23. oktobra vēstule "Par valsts budžeta finansēto studiju vietu sadalījuma principiem 2016. gadam".

⁴² Augstākās izglītības padomes 2017. gada 5. janvāra vēstule "Par valsts budžeta finansēto studiju vietu skaitu 2017. gadā".

Starptautiskā pieredze augstākās izglītības finansēšanā

Tradicionālais finansēšanas modelis izglītības un pētniecības sektorā mainās visā Eiropā. Tā ir atbilde sabiedrības un ekonomikas attīstībai, tāpēc loģiski, ka mainās prasības un kvalitātes kritēriji, pēc kuriem būtu jāpiešķir finansējums.

Kopš 2008. gada vairāku Eiropas valstu ekonomiskā situācija ir pasliktinājusies. Tā rezultātā izglītības sistēmas vairākumā Eiropas valstu tika restrukturizētas, optimizējot izmaksas, palielinot caurredzamību.⁴³

Augstākās izglītības finansēšana ir sarežģīts jautājums, kas ir daudz vairāk par mehānismu, kādā veidā tiek piešķirts finansējums augstskolām un studentiem. Nereti tas ir pamats citiem pārvaldības instrumentiem, kas virza uz kopējiem mērķiem, kas ir nosprausti augstākajai izglītībai, kā, piemēram, pieejamība vai efektivitāte. Finansēšana veido stimulus konkrētām rīcībām, piemēram, konkurencē balstītiem pētniecības grantiem. Finansēšanas metodika, kā arī tās apmērs un resursu struktūra, nereti ir orientēta uz vēlamo sasniegumu maksimizēšanu, ņemot vērā resursu ierobežotību. Pārvaldība un finansēšana, tātad, ir divas puses vienam un tam pašam jautājumam. Atbilstoši autonomijas un monitoringa līmeņi augstskolām, saistībā ar sabiedrības gaidu papildīšanu, ir svarīgs finansēšanas jautājums tikai, kamēr runa ir par piešķirto resursu iekšējo pārdali augstskolās. Tajā pašā laikā tas arī ir plašāks pārvaldības jautājums, ja ir runa par to, cik liela ir augstskolu autonomija proporcijā pret valsts ietekmi. Šī iemesla dēļ finansēšana ir nevis tikai atsevišķs jautājums, bet gan instrumentu kopa, ar kuru sasniegt augstākās izglītības mērķus⁴⁴.

⁴³ Estermann, T., Pruvot, E. B., Claeys-Kulit, A., Designing strategies for efficient funding of higher education in Europe. European University Association. 2013
http://www.eua.be/Libraries/publication/DEFINE_final (24.01.2018).

⁴⁴ Jongblood, B., de Boer, H., Enders, J., File, J., Progress in higher education reform across Europe, Funding Reform, Volume 1: Executive Summary and main report, Center for Higher Education Policy Studies, 2010. <https://research.utwente.nl/en/publications/progress-in-higher-education-reform-across-europe-funding-reform--3> (24.01.2018).

Publiskā finansējuma modeļi ir dažāda veida, tomēr kopumā tos var iedalīt četros veidos:

1. Pēc nepieciešamības - finansējums tiek piešķirts, balstoties uz pārrunām starp ministriju un augstskolu par nepieciešamo finansējuma apmēru, pamatojoties uz augstskolas iesniegtajiem budžeta aprēķiniem.
2. Pēc vēsturiskā principa - finansējuma apmērs ir balstīts uz iepriekšējo gadu piešķirumu.
3. Formulas finansējums - finansējums tiek piešķirts, balstoties uz formulu, kas nozīmē to, ka finansējuma apmērs tiek piešķirts balstoties uz iepriekš noteiktiem kritērijiem un to svaru, kas attiecināmi vienādi visām augstskolām.
4. Vienošanās finansējums - finansējums ir atkarīgs no tā, vai augstskola izpilda iepriekšējās vienošanās ar ministriju, kas nozīmē, ka katra augstskola un ministrija iepriekš pārrunā un vienojas par konkrētiem stratēģiskajiem mērķiem, kas augstskolai būtu jāsasniedz (kā, piemēram, noteikta līmeņa un noteiktas jomas absolventu skaits) un apmaiņā pret to augstskola saņem finansējumu. Lai izvērtētu progresu, tiek vērtēti augstskolas sasniegumi dažādos kritērijos.⁴⁵

Publiskais finansējuma modeļos arvien vairāk tiek uzsvērtā sāncensība, it īpaši pētniecībā.

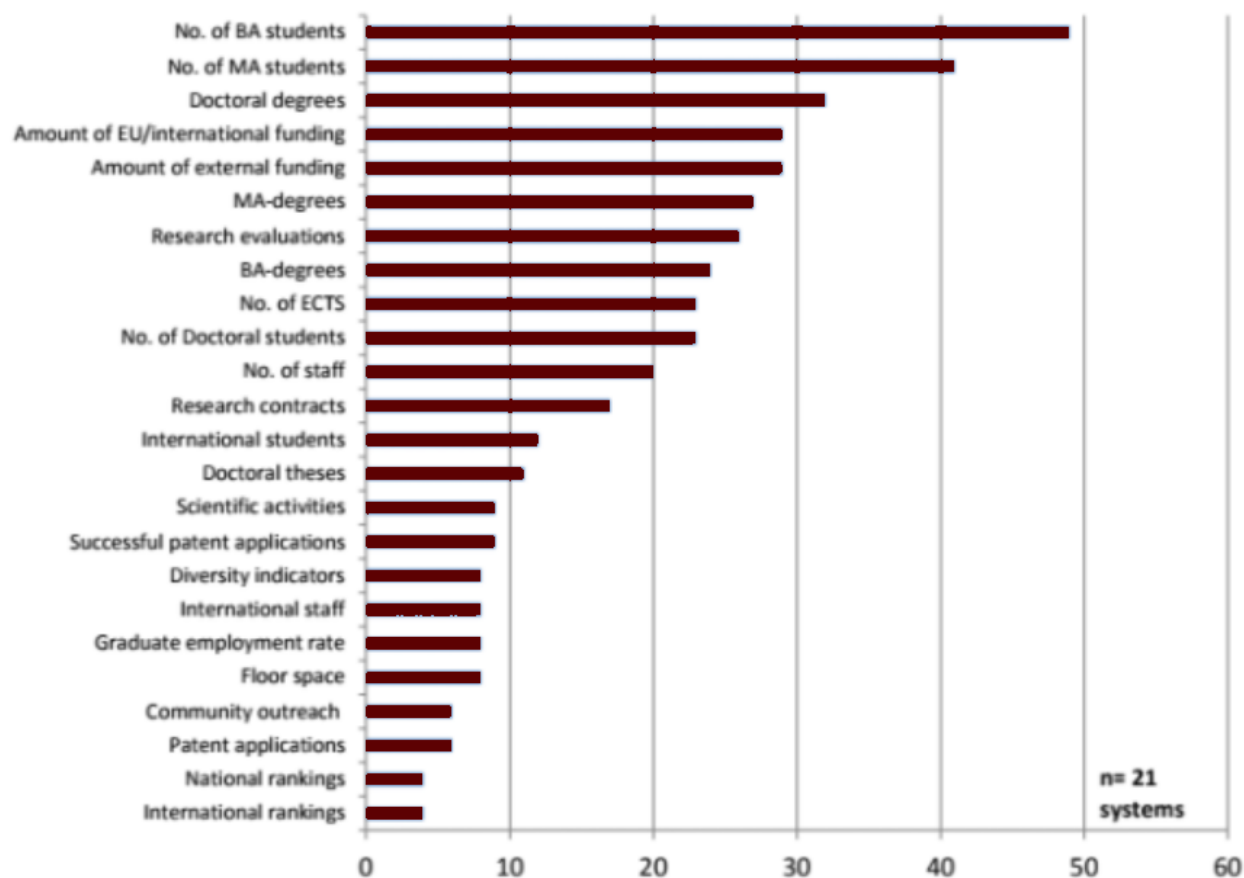
Lielākoties Eiropā tiek izmantoti uz ieguldījumiem vērsti indikatori, savukārt uz iznākumu vērsti indikatori tiek izmantoti retāk vai arī ir ar mazāku īpatsvaru.

9. attēlā⁴⁶ var redzēt kādi indikatori tiek izmantoti dažādu valstu augstākās izglītības sistēmās.

9. attēls ***Indikatoru izmantošanas biežums dažādu valstu augstākās izglītības sistēmās.***

⁴⁵ Jongblood, B., de Boer, H., Enders, J., File, J., Progress in higher education reform across Europe, Funding Reform, Volume 1: Executive Summary and main report, Center for Higher Education Policy Studies, 2010. <https://research.utwente.nl/en/publications/progress-in-higher-education-reform-across-europe-funding-reform--3> (24.01.2018)

⁴⁶ Estermann, T., Pruvot, E. B., Claeys-Kulit, A., Designing strategies for efficient funding of higher education in Europe. European University Association. 2013 http://www.eua.be/Libraries/publication/DEFINE_final (24.01.2018).

Vēsturiskā finansēšana dažādās valstīs ir tikusi aizvietota ar formulas finansēšanu, kā arī ir ieviestas vienošanās pieejas, nereti papildus jau esošajam formulas finansējumam. Nevienai valstij nav 100% uz sniegumu vērsts finansējums. 2008. gadā 18 valstīs orientēšanās uz snieguma finansēšanu bija augsta salīdzinājumā ar 5 valstīm pēc 1995. gada datiem⁴⁷.

Augstākās izglītības politikas studiju centrs (CHEPS) savā pētījumā par augstākās izglītības pārvaldību Eiropas Savienībā secina, ka snieguma finansēšanai ir būtiska nozīme augstākās izglītības iestādes primāro procesu rezultātu uzlabošanai (absolventu skaits un publikāciju skaits), ja pastāv pietiekami augsta augstskolu autonomija. Kopumā ir novērota snieguma finansēšanas pozitīva ietekme uz sistēmu. Kā arī tiek rekomendēts, lai finansēšana galvenokārt balstās uz formulas finansēšanu

⁴⁷ Jongbloed, B., de Boer, H., Enders, J., File, J., Progress in higher education reform across Europe, Funding Reform, Volume 1: Executive Summary and main report, Center for Higher Education Policy Studies, 2010. <https://research.utwente.nl/en/publications/progress-in-higher-education-reform-across-europe-funding-reform--3> (24.01.2018)

(kas ņem vērā gan augstākās izglītības iestādei pieejamos resursus, gan tās darbības rezultātus), kā arī kontraktos balstītu finansēšanu, kas nosaka konkrētus mērķus augstākās izglītības iestādēm. Tomēr šādu reformu ieviešanai ir jāiet roku rokā ar augstskolu autonomijas veicināšanu, lai dotu rīcības brīvību sasniegt rezultātus.⁴⁸

Starptautiskajā pieredzē finansēšanas rezultātu kritērijos ņem vērā sekojošo:

- kritēriji, kas ir saistīti ar studējošo sasniegumiem (piemēram, piešķirto bakalaura un maģistra grādu apmērs, akumulēto kredītpunktu skaits, studējošo atbirums, studējošo skaits, kas pabeidz savas studijas noteiktā laikā);
- rezultāti no valsts līmeņa pasniegšanas kvalitātes vērtējumiem (piemēram, no salīdzinošas pārskatīšanas vai akreditācijas);
- rezultāti no periodiskas valsts līmeņa zinātnes izvērtēšanas;
- piešķirto doktora grādu skaits;
- publikāciju skaits;
- publikāciju citējamība;
- indikatori, kas ir saistīti ar augstskolas sasniegumiem iegūstot finansējumu zinātnei no citām valsts iestādēm un arī trešajām pusēm;
- indikatori, kas ir saistīti ar pasūtīto pētījumu skaitu;
- indikatori, kas ir saistīti ar pētījumu komercializāciju;
- apbalvojumi un balvas, ko augstskola ir saņēmusi;
- augstskolas vērtējumi starptautiskajos vērtējumos;
- līdzdalība starptautiskajos zinātnes projektos.⁴⁹

Kā konkrēti piemēri tālākajā tekstā aprakstītas dažādu valstu finansēšanas sistēmas, kas tika izvēlētas ar mērķi sniegt ieskatu finansēšanas sistēmu dažādībā.

⁴⁸ Jongblood, B., de Boer, H., Enders, J., File, J., Progress in higher education reform across Europe, Funding Reform, Volume 1: Executive Summary and main report, Center for Higher Education Policy Studies, 2010. <https://research.utwente.nl/en/publications/progress-in-higher-education-reform-across-europe-funding-reform--3> (24.01.2018).

⁴⁹ Jongblood, B., de Boer, H., Enders, J., File, J., Progress in higher education reform across Europe, Funding Reform, Volume 1: Executive Summary and main report, Center for Higher Education Policy Studies, 2010. <https://research.utwente.nl/en/publications/progress-in-higher-education-reform-across-europe-funding-reform--3> (24.01.2018).

Īrija

Augstākā izglītība tiek nodrošināta 7 augstskolās, 14 tehnoloģiju institūtos un 7 koledžās. Ir arī citas augstākās izglītības iestādes, kuras specializējas mākslā un dizainā, medicīnā, administrēšanā, viesnīcu menedžmentā, teoloģijā. Turklāt valsts finansētās augstākās izglītības iestādes ir salīdzinoši vairāk nekā privātās augstākās izglītības iestādes, kas lielākoties piedāvā tikai kursus.⁵⁰

Kopējais studentu skaits ir apmēram 170 000. Augstskolu un tehnoloģiju institūtu sektorā vien studē ap 80 000 katrā. Koledžās studē apmēram 10 000 studentu. 1993. gadā tika dibināts Tehnoloģiju institūts, apvienojot reģionālās tehniskās koledžas. Tehnoloģiju institūts ir tieši orientēts uz darba tirgu.

Izglītības departaments ir atbildīgs par visu līmeņu izglītību Īrijā. Augstāko izglītību regulē Augstākās izglītības dienests - valsts mēroga pārvalde, kas koordinē un pārrauga likumā noteiktās prasības un attīstības stratēģijas. To var saukt arī par starpnieku starp ministrijām un augstākās izglītības iestādēm. Augstākās izglītības dienesta galvenais uzdevums ir kontrolēt un pārraudzīt, lai attīstības stratēģijas un procedūras studijās un pētniecībā tiktu realizētas. Likumdošanas pamatā ir augstskolu akadēmiskās brīvības saglabāšana, tradīciju respektēšana un augstskolu autonomijas ievērošana.

Īru universitātes ir saglabājušas autonomiju no valsts iestādēm. Piemēram, Augstākās izglītības dienestam nav jāapstiprina jaunas studiju programmas izveide.

Politika

Pēc 2008. gada ekonomiskās krīzes Īrija ir piedzīvojusi daudzus taupības gadus. 2011. gadā Īrijas bezdarba līmenis sasniedza virsotni - ap 15%. Tas nozīmē arī to, ka finansējums izglītībai no valsts kritiski pazeminājās. Tīkmēr palielinājās Īru populācija un līdz ar to arī reflektantu skaits.

Laika posmā no 2008. gada līdz 2014. gadam līdz ar 32% samazinājumu finansējumā (no 1,4 miljarda eiro uz 940 miljoniem eiro), ienākumi par vienu studējošo

⁵⁰ de Boer, H. F., Jongbloed, B. W. A., Benneworth, P. S., Cremonini, L., Kolster, R., Kottmann, A., Vossensteyn, J. J.m Performance-based funding and performance agreements in fourteen higher education systems, Center for Higher Education Policy Studies (CHEPS). 2015.
<https://research.utwente.nl/en/publications/performance-based-funding-and-performance-agreements-in-fourteen-> (24.01.2018).

samazinājās par 22%, taču palielinājās studējošo skaits vienā grupā. Šajā periodā netika investēts augstskolu infrastruktūrā. Tika samazināts nodarbināto skaits un algas augstskolu administrācijās. Neskatoties uz to, stratēģijā 2020. gadam tiek paredzēts, ka studentu skaitam jāpalielinās no 204 000 (2012. gadā) uz 250 000 (2020. gadā)

2012. gadā tika dibināta Īrijas kvalitātes un kvalifikāciju pārvalde, apvienojoties akreditācijas pārvaldēm un Nacionālajai Kvalifikāciju pārvaldei. Tās mērķis – rast saskaņu izglītības sektorā, izveidot kvalitātes rādītāju ietvarstruktūru, kas radītu vienotu mērķi, uz ko fokusēties veidojot stratēģijas/attīstības plānus.

Kopš OECD ziņojuma 2004. gadā ir veikti uzlabojumi – 2011. gada dokuments ar nosaukumu “Augstākās izglītības nacionālā stratēģija līdz 2030. gadam”, konstatē, ka sistēma saskaras ar daudziem izaicinājumiem pētniecībā, starptautiskās konkurences veicināšanā, iesaistē internacionālā līmenī, kā arī sistēmas struktūrā un organizēšanā.

Nacionālās stratēģijas mērķis ir izmainīt Īrijas augstākās izglītības sistēmu divu desmitgažu laikā, kas būtu lielākā izglītības reforma Īrijas vēsturē. Stratēģija sevī ietver arī sistēmu - ja augstskolas absolvents strādā savā jomā, tiek anulēts vai samazināts aizdevums/studiju kredīts.

Atbildība un noteikts fokuss uz mērķu izpildi realitātē – tikai tā ir iespējams īstenot reformas un ieviest izmaiņas sistēmā. Skaidri formulētas prasības atvieglo mērķu īstenojamību.

Mērķis nodrošināt:

- elastīgu sistēmu, ar lielāku iespēju nodrošināt pieejamu studiju vidi dažādiem studentiem;
- studentu pieredzes/ prakses iespēju uzlabošanu, atbilstību darba tirgum, ņemot vērā iegūtās zināšanas studiju procesā;
- augstākās izglītības saikni ar sociālajām, ekonomiskajām un uzņēmumu vajadzībām; programmu atbilstību uzņēmumu prasībām; pētījumu kvalitāti un spēju to pielāgot īstenošanai dzīvē par labu sabiedrībai.

Ja kādreiz augstākās izglītības politikā dominēja jautājumi par masveida sabiedrības izglītošanu un tās pieejamību izglītībai, tad šobrīd uzsvars tiek likts uz ilgtspējību un kvalitāti, palielinot konkurenci, tādējādi paātrinot Īrijas ekonomikas

atgūšanos pēc 2008. gada krīzes. Augstākās izglītības iestādes tika aicinātas iesniegt savus ierosinājumus ar savu augstākās izglītības vīziju.

Izglītības ministrs atsaucīgi uzņēma Augstākās izglītības dienesta rekomendācijas un paziņoja, ka tiks veikta reorganizācija valsts augstākās izglītības sektorā. Jauna sadarbība starp valdību un augstākās izglītības iestādēm tika nodibināta, tādējādi arī palielinot iespējas reformas “iedzīvināt” un novest līdz rezultātam Īrijas sociāli ekonomiskajā labklājībā. Īrijas gadījumā atslēga uz panākumiem un jaunu pamatu izveidi atrodama sadarbība starp Augstākās izglītības dienestu un augstākās izglītības iestādēm.

Finansēšanas modelis

Īrijā valsts finansējums augstākās izglītības iestādēm ir pamatfinansējuma veidā, kas tiek izmantots studiju nodrošināšanai un pētniecībai. Šis finansējums sastāv no trīs galvenajām sastāvdaļām: iestādes finansējuma, kapitāla finansējuma un pētniecības finansējums. Valsts dotācijas – pamatfinansējums studiju nodrošināšanai un pētniecībai.

Anglija

Anglijā pastāv 90 augstākās izglītības iestādes, no kurām 40 veic pētniecību. Papildus tam, Anglijā darbojas arī 220 tālākizglītības koledžas, kurās nav zinātniskas vides.⁵¹

Politika

Anglijā tika nolemts, sākot ar 2012. gadu, noņemt valsts finansējumu 80% no studiju kursiem (tikai STEM jomās tika saglabāts līdzšinējais finansējums). Reforma tika īstenota trīs gadu posmā, tās laikā tika samazināts finansējums no 4,3 miljardiem eiro uz 1 miljardu eiro.

⁵¹ de Boer, H. F., Jongbloed, B. W. A., Benneworth, P. S., Cremonini, L., Kolster, R., Kottmann, A., Vossensteyn, J. J.m Performance-based funding and performance agreements in fourteen higher education systems, Center for Higher Education Policy Studies (CHEPS). 2015.
<https://research.utwente.nl/en/publications/performance-based-funding-and-performance-agreements-in-fourteen-> (24.01.2018)

Finansēšanas modelis

Formula finansējuma sadalījumam nav balstīta uz sniegumu, bet gan uz studentu skaitu. Savukārt pētniecības finansējuma piešķiršana ir balstīta tieši uz sasniegumiem. Anglijas augstākās izglītības finansēšanas padome piešķir 2 miljardus eiro pētniecībai Anglijas augstākās izglītības iestādēm.

Pētniecības padomes piešķir dotācijas augstākās izglītības iestādēm 1,7 miljarda eiro apmērā, savukārt kopējais finansējums pētniecībai, ko Pētniecības padomes ik gadu investē, ir 2,6 miljardi eiro. Finansējums, saskaņā ar pētniecības izvērtējumu (un no 2015. gada pētniecības izcilības ietvarstruktūru), ir 6% no Lielbritānijas kopējiem All ienākumiem un 20% no pētniecības ienākumiem, ņemot vērā pieejamos avotus.

Katrai finansēšanas padomei ir autonomija izlemt, kā sadalīt finansējumu atbilstoši sniegunam.

Sistēmai arī pastāv vairāki mērķi - paaugstināt kopējo snieguma līmeni visā sistēmā, stimulēt pētniecību, koncentrēt un paaugstināt finansējumu tikai pašās izcilākās augstskolās. Jēdziens "ietekme" Finansēšanas padomē tiek definēts kā "visu veidu sociālais, ekonomiskais un kultūras ieguvums un ietekme, kas radies pētījumu rezultātā". Svarīgs aspekts ir periodiska izvērtēšana, kas arī nosaka to, kā mainās finansējuma piešķiršana katru gadu. Izvērtēšanas bāze: augstākās izglītības iestādes programmas sadala pēc jomas, katra joma tiek vērtēta pēc pētniecības kvalitātes (5 līmeņi – pasaules vadošās, pasaules klase, internacionāli izcilas, nacionāli izcilas, nav izcilas). Tiek ņemts vērā: doktorantūras studentu skaits, publikāciju skaits, infrastruktūra, attīstības plāni un to atbilstība prasībām veidot zinātnisko bāzi.

Snieguma finansēšana:

- selekcija – finansējuma piešķiršana tikai izciliem pētījumiem, tādējādi stimulējot pētniekus uzlabot pētījumu kvalitāti un sniegumu;
- koncentrācija – pakāpeniska līmeņa celšana, nosakot kritērijus, kad pētījums tiek finansēts;
- mērenība – nodrošināt pētījumu saistību, saskaņotību ar to mērķi.

Skotija

Skotijas augstākās izglītības sistēma sastāv no divām daļām – augstskolas un koledžas⁵². Laikā no 2012. gada līdz 2015. gadam 25 koledžas ir apvienotas 13 koledžu reģionos. Augstskolās kopā studē 216 000 studējošo – 162 tūkstotis bakalauru, 54 tūkstotis augstākā līmeņa studējošo, un koledžās - 239 000 studējošo (2013.g.). Augstākās izglītības iestādes ir autonomas valsts iestādes kopš 2003. gada. Augstākās izglītības sektors tiek finansēts no Skotijas valdības līdzekļiem.

Politika

Augstākās izglītības sistēma balstās uz šādiem principiem:

- elastība dažādu studentu vajadzību nodrošināšanā;
- tā ir brīvi pieejama dažādu kvalifikāciju studentiem;
- finansēšanas sistēma, kas balstīta uz caurredzamību un pieejamību;
- dažādība augstskolu un koledžu specializācijā;
- izcilība pētniecībā un mācību sasniegumos;
- starptautiska atpazīstamība;
- uz sadarbību vērsta un finansiāli stabila sistēma;
- tendēta uz inovācijām.

Skotu mērķis zem procesa ar nosaukumu “būvējot gudrāku nākotni” bija uzsākt finansēšanas sistēmas vienkāršošanu, tā kā tā bija novecojusi un neatbilda tā brīža vajadzībām un demogrāfiskajai situācijai, tā bija “būvēta”, balstoties uz vēsturiskiem principiem. Valdība ar jauno finansēšanas modeli vēlējās nodrošināt to, ka tiek ņemtas vērā vajadzības reģionālā līmenī, un pastāv pamatota un loģiska saikne starp finansējuma apjomu un vēlamajiem rezultātiem.

Finansēšanas modelis

Kopējais budžets augstskolu sektora finansējums ir 1,26 miljards eiro, un tas ietver 3 sastāvdaļas:

⁵² de Boer, H. F., Jongbloed, B. W. A., Benneworth, P. S., Cremonini, L., Kolster, R., Kottmann, A., Vossensteyn, J. J.m Performance-based funding and performance agreements in fourteen higher education systems, Center for Higher Education Policy Studies (CHEPS). 2015.
<https://research.utwente.nl/en/publications/performance-based-funding-and-performance-agreements-in-fourteen-> (24.01.2018).

- mācīšanas finansējums (60%);
- finansējums pētniecībai un zināšanu apmaiņai (25%);
- finansējums projektiem, inovācijām, infrastruktūrai (15%).

Ja augstākās izglītības iestāde sasniedz tai uzlikto mērķi 5% robežās, tai tiks piešķirts papildus finansējums nākamajā gadā. Finansējums var tikt arī atņemts mērķu neizpildīšanas gadījumā.

Augstākās izglītības iestādes galvenokārt tiek finansētas no trim avotiem:

- skotu Finansēšanas Padome (2013.–2014. g. apmērām 303 miljoni eiro);
- ārējie ienākumi, kas iegūti ar sasniegumiem konkursos (700 miljons eiro 2011.-2013. g.);
- zināšanu apmaiņas ienākumi no uzņēmējdarbības, industrijas, patentiem utt. (444 miljoni eiro. 2011.-2012. g.).

Nīderlande

Nīderlandē pastāv bināra augstākās izglītības sistēma - 18 pētniecības universitātes un 38 tehniskās universitātes. Abu veidu augstākās izglītības iestādes ir valsts finansētas. Valstī ir arī 69 neatkarīgas privātās augstākās izglītības iestādes, kas nesaņem valsts finansējumu, tomēr studentu skaits tajās ir neliels.⁵³

Aptuveni 93% universitāšu finansējuma tiek piešķirts formulas finansējuma veidā, savukārt tikai 7% tiek piešķirti caur vienošanās ar augstākās izglītības iestādēm, kuru ietvaros augstākās izglītības iestāde apņemas sasniegt konkrētus snieguma kritērijus. Pašlaik formulu lielākoties sastāda kopējais studentu skaits un bakalaura un maģistra grādu ieguvušo studentu skaits, kamēr pie kvalitātes kritērijiem tiek apskatīts programmu pabeigušo studentu skaits, izkritušo studentu skaits, studentu apmierinātība ar studiju programmu, akadēmiskā personāla kvalifikācija u.tml. Vienošanās ar augstākās izglītības iestādēm jāiekļauj ar izglītību saistīti mērķi, kā arī indikatori, kas to atšķir no citām augstākās izglītības iestādēm. Atsevišķa pārskata komiteja izskata, vai

⁵³ de Boer, H. F., Jongbloed, B. W. A., Benneworth, P. S., Cremonini, L., Kolster, R., Kottmann, A., Vossensteyn, J. J. m Performance-based funding and performance agreements in fourteen higher education systems, Center for Higher Education Policy Studies (CHEPS). 2015. <https://research.utwente.nl/en/publications/performance-based-funding-and-performance-agreements-in-fourteen-> (24.01.2018).

augstākās izglītības iestādes izpilda vienošanās uzstādītos mērķus. Vidusposma pārskats parāda, ka praktiski visas augstākās izglītības iestādes izpilda mērķus un kopumā ir stiprināta augstākās izglītības kvalitāte, pārfokusējoties uz studentu sasniegumiem, grādu ieguvušo studentu skaitu un augstākās izglītības kvalitāti kopumā.

Austrālija

Austrālijā darbojas 38 valsts augstākās izglītības iestādes, 3 privātās universitātes, kā arī liels daudzums privāti finansēto augstākās izglītības iestāžu. Kopš 20. gadsimta deviņdesmitajiem gadiem valdība stimulē augstākās izglītības iestādes veidot unikālus profilus, tikai pārskatot notiekošos procesus⁵⁴.

Augstākās izglītības iestāžu finansēšana lielā mērā balstīta uz grantu sistēmu, kur augstākās izglītības iestādēm tiek piešķirts finansējums pēc studentu skaita, kuriem valsts nodrošina bezmaksas studijas. Vienošanās ar augstskolām lielākoties balstās uz aborigēnu iesaisti augstākajā izglītībā, inovācijām, pētniecību. Pirmie divi vienošanās līgumu posmi ir atzīti par birokrātisko slogu radošiem, kas ir veicinājis nozari apsvērt šāda veida līgumu nelietošanu esošajā formā.

Somija

Tiešais valdības finansējums sastāda aptuveni 64% no augstākās izglītības iestādes budžeta, no kuriem 75% ir balstīti uz kvalitātes kritērijiem (politehnikumiem - 100%). Piešķirtais finansējums tiek aprēķināts pēc jau esošajiem sasniegumiem, nevis balstīts uz pieņēmumiem un augstākās izglītības iestāžu uzstādītajiem mērķiem (vērā tiek ņemti iepriekšējā gada sasniegumi). Katru gadu tiek pārrēķināta piešķiramā summa, tomēr izmaksā to katru mēnesi pa daļām.⁵⁵

⁵⁴de Boer, H. F., Jongbloed, B. W. A., Benneworth, P. S., Cremonini, L., Kolster, R., Kottmann, A., Vossensteyn, J. J.m Performance-based funding and performance agreements in fourteen higher education systems, Center for Higher Education Policy Studies (CHEPS). 2015.
<https://research.utwente.nl/en/publications/performance-based-funding-and-performance-agreements-in-fourteen-> (24.01.2018).

⁵⁵ Turpat.

Valdība var pārtraukt finansēšanu vai pat likt atgriezt līdzekļus, ja netiek sasniegti uzstādītie mērķi, līdzekļi izmantoti ne tiem paredzētajam mērķim, vai, ja finansējums ticis saņemts, balstoties uz nepatiesiem datiem.

Dānija

Kopumā izmaksas ir sadalītas pēc aktivitātēm (pasniegšana, infrastruktūra, utt.), kas ir pielāgotas aktivitāšu līmenim (studentu skaitam) un tad iedots augstskolām kā viena kopēja summa ("*block grant*"), kas tad to finansējumu izmanto pēc saviem ieskatiem. "Skaitītāju" sistēmas ietvaros interesanti ir tas, ka, lai nodrošinātu bezmaksas izglītības pieejamību, finansējums tiek automātiski pārvirzīts no programmām ar studējošo skaita samazinājumu uz programmām ar studējošo skaita pieaugumu.⁵⁶

Pastāv trīs "skaitītāji":

- mācīšanas "skaitītājs" (pasniedzēju algas, materiāli, mācīšanas aparatūra);
- infrastruktūras "skaitītājs" (ēkas, kapitāla izmaksas);
- kolektīvo izmaksu "skaitītājs" (ietver sevī visas citas izmaksas, kas nevar tikt paliktas zem iepriekšējiem, administrācijas izmaksas u.c.).

"Skaitītāju" likmes katrai augstākās izglītības iestādei gada sākumā tiek noteiktas atsevišķi politiskā līmenī, bet kopumā līdzīgām studiju programmām ir līdzīgas likmes. Augstākajā izglītībā izmaksas galvenokārt tiek rēķinātas, balstoties uz to, cik daudzas aktivitātes ir paveiktas augstākajā izglītībā.

Papildus tam, visas augstskolas saņem vienādu pamatfinansējumu, kas ir paredzēts augstskolas izmaksu segšanai. Vienāds finansējums ir ar mērķi palīdzēt mazākām iestādēm, kam ir lielākas robežizmaksas. Tāpat arī tiek maksāts papildus finansējums, ja ir kādas politiskās prioritātes, ko šī sistēmas ietvaros būtu grūti nodrošināt.

⁵⁶ The taximeter system. Undervisnings Ministeriet. 2017 <http://eng.uvm.dk/general-overview/the-taximeter-system>(24.01.2018)

Kīna, Honkonga

Honkongas izglītības sistēma ir balstīta britu modelī. Tajā pastāv 8 valsts augstākās izglītības iestādes, kur katrai ir sava loma, balstoties uz tās stiprajām pusēm.⁵⁷

Finansējuma modelis valsts augstākās izglītības iestādēm sastāv no kapitāla dotācijām, atkārtotajām dotācijām un saskaņotu grantu shēmu. Kapitāla dotācijas tiek izmantotas infrastruktūrai. Atkārtotās dotācijas tiek izmantotas specifiskiem mērķiem, pārsvarā 75% aiziet studiju procesa nodrošināšanai, 23% pētniecībai un 2% profesionālām aktivitātēm.

Studiju procesa nodrošināšanā tiek ņemts vērā studentu skaits, studiju līmenis, studiju veids un mācību disciplīna. Vairāk atbalsta medicīnas/zobārstniecības un STEM jomas studentus (arī mākslas). Augstākās izglītības iestādes var uzņemt vairāk studentus, bet ne vairāk par 4% no kvotas, ko nosaka Universitāšu finansēšanas komisija.

Pētniecības daļā ir divas daļas - sasniegumi Izglītības izvērtēšanas aktivitātē (80%) un spēja saņemt finansējumu no Pētniecības dotāciju padomes (20%). Izglītības izvērtēšanas aktivitātē akadēmiskais personāls iesūta 4 dažādus pētniecības rezultātus izskatīšanai, kur komisija novērtē to novērtē 4 zvaigžņu sistēmā (pasaules klases līdz nekvalificēts). Tāpat katrai augstākās izglītības iestādei ir nepieciešams iesniegt pētījumu stratēģijas apgalvojumu, kurā ir minētas pētījumu prioritātes sasaistē ar augstākās izglītības iestādes misiju. Daudz tiek strādāts uz to, lai augstākās izglītības iestādes spētu vairāk piesaistīt privāto sektoru.

Viss tiek plānots standartizētā plānošanas ciklā. Pētniecības dotāciju padome sniedz savas vadlīnijas (studentu skaita daudzums, cilvēkresursu prasības) un augstākās izglītības iestādēm ir jāuzraksta savs akadēmiskās stratēģijas plāns. Plāns tiek izrunāts ar abām pusēm un plāni tiek vērtēti pēc četriem kritērijiem - stratēģijas, mācīšanas un mācīšanās (atbilstība starptautiskajiem standartiem), papildu stipendijas

⁵⁷ de Boer, H. F., Jongbloed, B. W. A., Benneworth, P. S., Cremonini, L., Kolster, R., Kottmann, A., Vossensteyn, J. J.m Performance-based funding and performance agreements in fourteen higher education systems, Center for Higher Education Policy Studies (CHEPS). 2015.
<https://research.utwente.nl/en/publications/performance-based-funding-and-performance-agreements-in-fourteen-> (24.01.2018).

(pētniecības izmantošana pamatstudijās), un sabiedrības (attiecības ar sabiedrību). Balstoties uz šo izstrādāto konsultācijas vēstuli, institūcijas aprēķina aptuvenās izmaksas. Pētniecības dotāciju padome pārbauda plānotās izmaksas un to visu nosūta Honkongas valdībai. Tad Likumdošanas padomes Finanšu komisija izsūta vēstules iestādēm par to apstiprinātajām dotācijām.

Tas tiek darīts, lai pārliecinātos par augstākās izglītības iestāžu sekošanu mērķiem, tirgus prasībām un to relatīvi stiprajām un vājajām programmām. Prioritātes tiek regulāri koriģētas, lai, piemēram, augstākās izglītības iestādes nefokusētos tikai uz ļoti labu pētniecību un tādā veidā neatstātu studiju procesu novārtā.

Latvijas augstākās izglītības sistēma un tās finansēšana šobrīd

Nacionālā līmeņa politikas plānošanas dokumenti

Divi galvenie nacionālas politikas plānošanas dokumenti, kas skar Latvijas augstāko izglītību, ir Zinātnes, tehnoloģijas attīstības un inovācijas pamatnostādnes 2014.-2020. gadam, kā arī Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014. - 2020. gadam. Abi politikas plānošanas dokumenti paredz konkrētus sasniedzamos rezultātus Latvijas augstākās izglītības sistēmai. Diemžēl 2017. gada 30. novembrī publicētajā Valsts kontroles revīzijas ziņojumā “Vai augstākās izglītības finansēšanas sistēma ir efektīva?” minēts, ka *“lai gan IZM veic dažādas aktivitātes politikas plānošanas dokumentos noteikto mērķu sasniegšanai, tomēr jau vairāk kā desmit gadus augstākās izglītības sistēmā tiek konstatētas līdzīgas problēmas (piemēram, izglītības monitoringa sistēmas trūkums, neefektīva augstākās izglītības finansēšana un pārvaldība, talantīgu un kvalificētu speciālistus piesaiste akadēmiskajam un zinātniskajam darbam Latvijas augstākās izglītības institūcijās, u.tml.), kuras IZM joprojām nav izdevies atrisināt[.]”⁵⁸*. Šī iemesla dēļ ir secināms, ka esošais rīku klāsts, kas ir pieejams valdībai, nav pietiekams, lai nodrošinātu sistēmas vadāmību un atbilstību valsts attīstības prasībām.

Ir vērts atzīmēt to, ka valsts finansēto studiju vietu pārdale nav jauns rīks, jo Zinātnes, tehnoloģijas attīstības un inovācijas pamatnostādnes 2014. - 2020. gadam identificēja vairākas problēmas, un to rezultātā noteica turpmāko rīcību, tostarp “izveidot kritērijus valsts budžeta dotāciju piešķiršanai maģistra un doktorantu studiju finansēšanai, kas piešķir prioritāti maģistrantu un doktorantu sagatavošanu konkrētiem industrijas partneriem.”⁵⁹ Tāpat arī Izglītības attīstības pamatnostādnēs viens no sasniedzamajiem rezultātiem ir 55% no valsts finansēto studiju vieta īpatsvara STEM jomās 2020. gadā, kā arī 24% no valsts finansēto studiju vietu īpatsvara pirmā līmeņa

⁵⁸ Revīzijas ziņojums “Vai augstākās izglītības finansēšanas sistēma ir efektīva?”, Valsts kontrole, 2017. http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2016/2.4.1-15_2016/Revizijas%20zinojums-IZM_30.11.2017.pdf (24.01.2018)

⁵⁹ Zinātnes un tehnoloģijas attīstības un inovācijas pamatnostādnes 2014.-2020.gadam, Izglītības un politizīnātnes ministrija, 2013. <http://polsis.mk.gov.lv/documents/4608> (24.01.2018)

profesionālajā augstākajā izglītībā. No šī ir secināms, ka arī politikas plānošanas dokumentu līmenī ir identificēta no valsts budžeta finansēto studiju vietu loma kā rīks, ar kuru var ietekmēt reflektantu plūsmas. Šī rezultātā notikusi arī no valsts budžeta finansēto studiju vietu struktūras izmaiņa par labu STEM studiju programmām.

No valsts budžeta finansēto studiju vietu piešķiršana dažādās studiju formās

Ministru kabineta 2006. gada 12. decembra noteikumu Nr. 994. "Kārtība, kādā augstskolas un koledžas tiek finansētas no valsts budžeta līdzekļiem" 8. punktā minēts: "studiju bāzes finansējumu no valsts budžeta līdzekļiem piešķir pilna laika studijām".⁶⁰

Augstākās izglītības, zinātnes un inovāciju departamenta pārskatā par Latvijas augstāko izglītību 2016. gadā tiek apkopoti galvenie statistikas dati par studējošajiem pamatstudiju un augstākā līmeņa studiju programmās studējošajiem un programmas vietas finansējums.

Nemot vērā iepriekš minēto, ir svarīgi apzināties vai ilgtermiņā valsts budžeta līdzekļus piešķirs tikai pilna laika studijām vai arī visa veida studiju formās, kas savukārt varētu ietekmēt to, kā notiek budžeta vietu pārdale.

Sociālais aspekts

Maksa par augstāko izglītību vairumā gadījumu studējošajiem rada finansiālu slogu (tas var būt vairāk vai mazāk nozīmīgs faktors atkarībā no studiju maksas apmēra, kā arī studenta sociāli ekonomiskajiem apstākļiem), turpretim atbalsta pasākumi, tostarp īpašas valsts finansētās studiju vietas, var mazināt finansiālos šķēršļus ceļā uz iespēju studēt un iegūt augstāko izglītību.

Pašlaik Latvijā apgrūtināta augstākās izglītības ieguve ir jauniešiem no nelabvēlīgas sociāli ekonomiskās vides. Lai arī ir sociāli mazāk aizsargātiem studentiem ir pieejami ar studiju finansēšanu saistīti atvieglojumi⁶¹ (100% valsts galvojuma kredīts bāreņiem līdz 24 gadu vecumam un personām ar I vai II invaliditātes grupu, līdz ar ko

⁶⁰ Ministru kabineta 2006. gada 12. decembra noteikumi Nr. 994 "Kārtība, kādā augstskolas un koledžas tiek finansētas no valsts budžeta līdzekļiem" <https://likumi.lv/doc.php?id=149900> (24.01.2018).

⁶¹ Kārtība, kādā tiek piešķirts, atmaksāts un dzēsts studiju kredīts un studējošā kredīts no kredītiestādes līdzekļiem ar valsts vārdā sniegtu galvojumu <https://likumi.lv/doc.php?id=25577> (skatīts 16.01.2018.)

šiem studentiem nav nepieciešami galvotāji), Latvijas Studentu apvienības ieskatā, virzot Latvijas augstāko izglītību uz valsts dotētu, ir nepieciešams pamazām atteikties no esošās kārtības un topošajiem studējošajiem no mazāk labvēlīgām vidēm piedāvāt īpašus atbalsta mehānismus - speciālas valsts finansētās studiju vietas un stipendijas ikdienas izdevumu segšanai. Stipendiju temats šajā ziņojumā netiek iztirzāts, bet uzmanība pievērsta valsts finansētajām studiju vietām, kuras būtu nepieciešams piešķirt pēc sociāli ekonomiskiem apstākļiem.

Lai veicinātu sociāli mazaizsargāto studentu iesaistīšanos augstākās izglītības ieguvē, vairumā augstākās izglītības sistēmu šim mērķim ir izveidoti sociālā atbalsta mehānismi. Piemēram, Spānijā un Bulgārijā no studiju maksas var tikt atbrīvoti tie studenti, kuriem ir nelabvēlīgi sociāli ekonomiskie apstākļi. Beļģijā atsevišķās kopienās studentiem, kuriem piešķirtas sociālās atbalsta stipendijas, ir jāmaksā tikai minimālā gada maksa 105 EUR apmērā un pārējās maksas arī ir atviegloti. Šādā veidā tiek sniegts atbalsts, lai būtu iespēja iegūt augstāko izglītību arī iedzīvotājiem no nelabvēlīgi sociāli ekonomiskās vides.

Tiesības saņemt atbalsta mehānismus augstākās izglītības ieguvei tiek noteiktas, izvērtējot pretendentu pēc vairākiem sociāli ekonomiskiem kritērijiem. Populārākais kritērijs, kas tiek izmantots pretendentu izvērtēšanā, ir ģimenes ienākumi. Papildus tam var tikt vērtēts, piemēram, tas, vai studenta apgādībā ir bērni; vai students dzīvo viens pats vai kopā ar ģimeni, kāds ir vecāku nodarbinātības statuss un/vai izglītība (Ungārijā); vai studentam ir invaliditātes statuss; vai bāreņa statuss (Bulgārijā un Rumānijā).⁶²

Daudzās augstākās izglītības iestādēs sociālie aspekti tiek ņemti vērā tikai tajā gadījumā, ja studējošajiem ir vienādi akadēmiskie rādītāji. Tomēr, ņemot vērā faktu, ka studējošajiem no mazaizsargātām sociālām grupām vidēji ir zemākas atzīmes nekā citiem⁶³, šī nav pilnīgi vienlīdzīga sistēma.

⁶² European Commission/EACEA/Eurydice, 2016. Maksa par augstāko izglītību un studentu finansiālais atbalsts Eiropā 2016./17. ak. g. Eurydice – fakti un skaitļi. Luksemburga: Eiropas Savienības Publikāciju birojs.

⁶³ Factsheet on Education and Socioeconomic Status, American Psychological Association. <http://www.apa.org/pi/ses/resources/publications/factsheet-education.pdf> (24.01.2018).

Veidojot izglītību vairāk pieejamu visiem, mēs varam celt arī izglītības kvalitāti un palielināt augsti kvalificēta darbaspēka īpatsvaru, ļaujot mācīties tiem, kuri to nespētu darīt maksas vietā. Augsti kvalificēts darbaspēks ir daļa no “Eiropa 2020” stratēģijas, lai nodrošinātu ilgtspējīgu izaugsmi. Kā arī, balstoties uz Pasaules Bankas pētījumu⁶⁴, statistiski ir pierādīts, ka izglītības pieejamība samazina nabadzību, bezdarbu un, loģiski, palielina sabiedrības daļu ar augstāko izglītību.

Latvijas Studentu apvienības priekšlikumus politiķiem ir valsts budžetā rasts papildu finansējumu augstākajā izglītībā, ko varētu novirzīt ar īpašu atbalsta mērķi sociālajām valsts finansētajām studiju vietām, lai veicinātu sociāli mazaizsargāto studentu iesaistīšanos augstākās izglītības ieguvē.

Pašlaik, kā jau iepriekšējās nodaļās minēts, valsts finansētās studiju vietas studējošajiem tiek piešķirtas, balstoties uz to akadēmiskajiem rezultātiem, tāpēc būtu nepieciešams veikt atbilstošus grozījumus normatīvajos aktos, kas paredzētu studējošajiem iespēju pretendēt uz valsts finansēto studiju vietas saņemšanu arī pēc sociāli ekonomiskajiem kritērijiem.

Uz kvalitāti balstītas konkurences veicināšana augstākajā izglītībā

Valsts kontroles veiktajā revīzijā⁶⁵ tika konstatēts, ka vairākās revidējamās augstskolās studiju maksa, ko maksāja privātpersonas par studijām, bija zemāka, nekā summa, ko valsts dod par vienu attiecīgo studiju vietu saskaņā ar Ministru kabineta 2006. gada 12. decembra noteikumiem Nr. 994 “Kārtība, kādā augstskolas un koledžas tiek finansētas no valsts budžeta līdzekļiem”. 2014. tika publicēts Izglītības un zinātnes ministrijas pasūtītais pētījums “Par studiju izmaksu koeficientu augstākajā izglītībā aktualizēšanu un priekšlikumu sagatavošana to konsolidēšanai”, tajā minēts pētnieku secinājums, ka reālās studiju vietas izmaksas ir augstākas nekā summa, ko par vienu

⁶⁴ Iqbal, F., Sustaining Gains in Poverty Reduction and Human Development in the Middle East and North Africa, The World Bank, 2006. http://siteresources.worldbank.org/INTMENA/Resources/Poverty_complete_06_web.pdf (24.01.2018).

⁶⁵ Revīzijas ziņojums “Vai augstākās izglītības finansēšanas sistēma ir efektīva?”, Valsts kontrole, 2017. http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2016/2.4.1-15_2016/Revizijas%20zinojums-IZM_30.11.2017.pdf (24.01.2018).

studiju vietu dod valsts⁶⁶. Ņemot vērā to, ka Latvijas augstākā izglītība ir nozare ar būtisku eksporta potenciālu⁶⁷, būtu nepieciešams valsts atbalsts, lai Latvijas augstākā izglītība būtu ilgtspējīgi konkurētspējīga jeb konkurētspējīga, balstoties uz augstas kvalitātes, nevis zemas cenas pamata, kas ilgtermiņā kropļo konkurenci.

Papildus tam, Valsts kontroles ieskatā, Latvijas augstākā izglītība nav pietiekami caurspīdīga, kā rezultātā nav pārliecības, ka valsts finansējums tiek izmantots tam paredzētajiem mērķiem un nonāk līdz studējošajam. Saskaņā ar UNESCO, augstākajā izglītībā kopumā pastāv divas sistēmas, kādā veidā tiek veicināta augstākās izglītības caurspīdīgums un atbildība nacionālā līmenī - caur kvalitātes vērtēšanas sistēmām un atbildību uz snieguma pamata (*performance-based accountability*)⁶⁸.

Ņemot vērā Latvijas augstākās izglītības kvalitātes vērtēšanas sistēmas attīstību pēdējos gados saskaņā ar 2014. gadā pieņemto koncepciju "Latvijas augstākās izglītības ārējās kvalitātes nodrošināšanas sistēmas pilnveide", šobrīd nav pamata veikt reformas ārējās kvalitātes vērtēšanā, jo, pirmkārt, tā jau šobrīd piedzīvo straujas reformas un starptautiskā pieredze rāda, ka kvalitātes vērtēšanas sistēmai ir jāmainās pakāpeniski⁶⁹, kā arī, otrkārt, jo kvalitātes vērtēšanas sistēma pēc būtības nemaina to, uz kā pamata augstskolas konkurē savā starpā. Taču, ja kādas reformas tiek veiktas, tad tās jāveic izanalizēti un saplānoti ilgtermiņā kopā nozares pārstāvjiem.

Ņemot vērā iepriekšminēto, ir secināms, ka uz kvalitāti vērsta konkurence var rasties tikai caur valsts iejaukšanos augstākās izglītības tirgū, veidojot augstākās izglītības politiku un ietekmējot reflektantu plūsmas. Šobrīd šādu iejaukšanos paredz augstākās izglītības otrais pīlārs, bet tas esošajā formā darbojas kā rīks, ar kuru piešķir

⁶⁶ Pētījums par studiju izmaksu koeficientu augstākajā izglītībā aktualizēšanu un priekšlikumu sagatavošana to konsolidēšanai. Rīgas Tehniskā universitāte. 2014. Rīga. http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/file/IZM_Petij_par_studiju_izmaksu_koef_augt_izgl_RTU_gala_nodevu_ms_koefic.pdf (11.03.2017).

⁶⁷ Auers, D., Gubins, S., Augstākās izglītības eksporta ekonomiskā nozīme un ietekme Latvijā, CERTUS, 2016. <http://certusdomnica.lv/agenda/augstakas-izglitibas-eksporta-ekonomiska-nozime-un-ietekme-latvija/> (24.01.2018).

⁶⁸ Semyonov, D., Paltonova, D., Background paper prepared for the 2017/8 Global Education Monitoring Report, Accountability in education: Meeting our commitments, Accountability of higher education institutions, National Research University Higher School of Economics, 2017. <http://unesdoc.unesco.org/images/0025/002595/259565e.pdf> (24.01.2018).

⁶⁹ Jonker, E., The "soft" side of quality: positive effects of policy change in the Netherlands, a case study, European Quality Assurance Forum, 2016. http://eua.be/Libraries/eqaf-2016/papers/p13_jonker.pdf?sfvrsn=0 (24.01.2018).

ļoti mazu kopējā augstākās izglītības finansējuma apjomu, kā arī ar to netiek piešķirtas valsts budžeta finansētās studiju vietas. Ņemot vērā to, ka valsts finansējums par vienu studiju vietu ir noteikts Ministru kabineta noteikumos, būtu atbalstāms tas, ka valsts finansē studiju vietas tajās augstākās izglītības iestādēs, kurās attiecīgās studijas ir pēc iespējas kvalitatīvākas. Tādā veidā tiktu nodrošināts ne tikai papildus finansējums Latvijas kvalitatīvākajām augstākās izglītības iestādēm, bet arī plašāka kvalitatīvas izglītības pieejamība. Papildus tam, tas padarītu no valsts budžeta finansēto studiju vietu par sava veida kvalitātes zīmi, kas darbotos kā indikators topošajiem augstskolu reflektantiem, kā arī par maksu studējošajiem.

Veidojot budžeta vietu kvalitātes indikatoru sistēmu, ir jāņem vērā arī citu valstu pieredze, kas ir ieviesušas līdzīgas sistēmas caurredzamības veicināšanai⁷⁰. Viens no būtiskākajiem ieteikumiem ir tas, ka šī sistēma ir jāveido pietiekami elastīga, lai tā ļautu augstākās izglītības iestādēm ieņemt savas nišas. Balstoties uz UNESCO izveidoto rokasgrāmatu⁷¹ par šo tēmu, ir jāņem vērā tas, ka jebkura indikatoru sistēma veicinās augstākās izglītības iestāžu orientēšanos uz šo indikatoru izpildi. Šī iemesla dēļ indikatoriem ir jābūt tādiem, kas atbilst valsts prioritātēm, kā arī kas viens otru papildina, jo indikatori var tikt izpildīti neoptimālā veidā, piemēram, augstākās izglītības iestādēs varētu samazināt studējošo atbirumu, pazeminot prasības pret studējošajiem.

⁷⁰Dougherty, K., J., Sosanya, M., J., Lahr, H., Natow, S., R., Pheatt, L., Reddy, V., Performance Funding for Higher Education, John Hopkins University Press, 2016.

⁷¹ Martin, M., Sauvageot, C., Constructing an indicator system or scorecard for higher education, A practical guide, UNESCO, 2011. <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/constructing-an-indicator-system-or-scorecard-for-higher-education-a-practical-guide-2011-en.pdf> (24.01.2018).

Identificētās problēmas:

- Netiek izpildīti vai lēni tiek pildīti pamatnostādnēs uzstādītie rīcības virzieni, piemēram, nav nodrošināta pāreja uz pilnībā no valsts budžeta finansēto doktorantūru pilna laika studijām. Uz to norāda arī Valsts kontrole savā revīzijā “Vai augstākās izglītības finansēšanas sistēma Latvijā ir efektīva?”.
- Nav piešķirtas papildus iespējas iegūt budžeta vietas sociāli mazaizsargātām grupām, ņemot vērā to, ka tiem vidēji ir zemākas atzīmes nekā citiem, kas uzsāk studijas.
- Doktorantiem un maģistrantiem nav pieejamas budžeta vietas nepilna laika programmās. Tomēr, ņemot vērā studiju specifiku, jau 75% no studējošajiem maģistrantūrā strādā paralēli studijām⁷². Šī iemesla dēļ, tiek samazināta augstākās izglītības pieejamība augstāko studiju līmeņa studējošajiem.
- Šobrīd Latvijas augstākajā izglītībā vēl aizvien nepastāv konkurence par valsts budžeta finansētajām studiju vietām, jo tās tiek piešķirtas, lielā mērā balstoties uz vēsturisko precedentu.

⁷² Studentu sociālie un ekonomiskie dzīves apstākļi Latvijā 2017, Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2017. http://izm.gov.lv/images/izglitiba_augst/eurostudent/Eurostudent-VI-Latvijas-zinojums.pdf (24.01.2018).

Potenciālie rīcības scenāriji

Izvērtējot Latvijas augstākās izglītības finansēšanas vēsturi, esošo situāciju, kā arī, ievietojot to kontekstā ar starptautisko augstākās izglītības finansēšanas pieredzi, ir secināms, ka ir nepieciešama finansēšanas sistēmas pilnveide, lai tā vairāk atbilstu starptautiskajai praksei, kā arī būtu ciešāk sasaistīta ar valsts un tautsaimniecības attīstības prasībām. Šajā sadaļā tiks izdalīti vairāki rīcības scenāriji budžeta vietu finansēšanai.

Ņemot vērā iepriekšējās sadaļas, tiek izdalītas divi plaši jautājumi, no kuriem izriet cits jautājumu klāsts:

1. Vai ir nepieciešams ieviest plašāku konkurenci valsts finansēto vietu piešķiršanā?
2. Vai būtu jāparedz, ka tiek ieviesta finansēšana, kas ņemtu vērā sociālos aspektus?

Vai būtu nepieciešams ieviest plašāku konkurenci budžeta vietu piešķiršanā?

Ja atbilde uz šo jautājumu ir noraidošā, tad tas faktiski nozīmē palikšanu pie esošās situācijas, nemainot sistēmu. Savukārt, ja atbilde uz šo jautājumu ir pozitīva, tad rodas jautājums par to, kādā veidā un cik lielā mērā tas tiks nodrošināts. Izvērtējot visus aspektus, tiek rekomendēts, ka ir nepieciešama šāda veida pilnveide, lai veicinātu efektīvu valsts līdzekļu ieguldījumu un pielāgošanu tautsaimniecības un valsts attīstības prasībām. Ieviešot plašāku konkurenci, balstoties uz iepriekš noteiktiem kritērijiem, kas darbosies ilgāku laika periodu, tiks veicināta Latvijas augstākās izglītības sistēmas pārvaldība un tiks dots skaidrs signāls tam, kas tiek sagaidīts no Latvijas augstākās izglītības iestādēm.

Tomēr nākamais jautājums rodas par to, kādā veidā tas iederēsies esošajā finansēšanas sistēmā. Šajā situācijā ir iespēja pakārtot šādu finansēšanu pirmā, bāzes pīlāra ietvaros, vai arī otrā, snieguma finansējuma ietvaros

Ņemot vērā to, ka pirmā pīlāra finansējums ir paredzēts kā stabilitātes nodrošinātājs, tad tā ietvaros šādu sistēmu ieviest būtu pret sistēmas loģiku. Savukārt otrais pīlārs darbojas kā finansējuma piešķiršana augstskolām, balstoties uz iepriekš noteiktiem kritērijiem. Tomēr būtiski ir atzīmēt to, ka otrā pīlāra ietvaros netiek finansētas no valsts budžeta finansētās studiju vietas, tādēļ šāda veida sistēmas ieviešana paredzētu jaunu finansēšanas veidu otrā pīlāra ietvaros.

Nākamais jautājums šādas sistēmas ieviešanai ir finanšu avots. Šeit tiek izdalīti divi potenciāli rīcības scenāriji - atbilstošā finansējuma pārdale no pirmā pīlāra uz otro pīlāru, vai arī papildus finansējuma iegūšana no valsts budžeta.

Tabula nr. 1. **Potenciāli finansējuma avoti no valsts budžeta finansēto studiju vietu piešķiršanas pēc kvalitātes kritērijiem sistēmas ieviešanai**

	Pārdale no pirmā pīlārā uz otro	Papildus finansējums no valsts budžeta
Ieguvumi	• Nav nepieciešamības pēc papildus finansējuma iegūšanas. • Nemainās kopējais no valsts budžeta finansēto studiju vietu skaits.	• Tiek palielināts kopējais finansējums augstākajai izglītībai Latvijā, kas ir viens no zemākajiem Eiropas Savienībā. • Nav riska, ka studējošie zaudē budžeta vietas.
Zaudējumi	• Samazināts bāzes finansējums augstskolām, kas jau tā ir nepietiekams.	• Atstāj fiskālo ietekmi.

Izvērtējot ieguvumus un zaudējumus, tiek rekomendēts, ka šādas sistēmas ieviešanai tiek paredzēts nepieciešamais finansējums no valsts budžeta.

Lai būtu iespējams saprast potenciālo fiskālo ietekmi, būtu nepieciešams saprast to, cik plaši varētu tikt īstenota šāda piešķiršana pēc kvalitātes kritērijiem. Atbilstoši tam, tiek veidota matrica ar potenciālajiem rīcības scenārijiem tam, uz kurām augstskolām un tematiskajām grupām varētu tikt attiecināta šī konkurence:

Tabula nr. 2. **Provizorisks finansējuma apjoms (MEUR), kas tiktu piešķirts balsoties uz kvalitātes kritērijiem caur no valsts budžeta finansētām studiju vietām**

Ko skar/pārdales apjoms	10% no valsts budžeta finansētām studiju vietām sociālās zinātnēs bakalaura līmenī	10% no valsts budžeta finansētām studiju vietām visās tematiskajās jomās bakalaura līmenī	10% no valsts budžeta finansētām studiju vietām visās tematiskajās jomās visos līmeņos
Tikai IZM resora finansētās studiju vietas augstskolās	165 vietas (0,26 MEUR)	1151 vieta (2,8 MEUR)	1593 vietas (4,7 MEUR)
IZM, VM, ZM un KM resoru finansētās studiju vietas augstskolās	198 vietas (0,32 MEUR)	1769 vietas (5,1 MEUR)	2353 vietas (8,2 MEUR)

Pilotprojekts - studiju vietu piešķiršana pēc kvalitātes kritērijiem

2016. gada 5. jūlijā Izglītības un zinātnes ministrija nosūtīja vēstuli Augstākās izglītības padomei "Par principiem valsts budžeta finansēto studiju vietu piešķiršanai 2017. gadam". Šīs vēstules pielikumā IZM pauda ideju par pilotprojektu, kas sevī ietvertu studiju vietu piešķiršanu pēc kvalitātes kritērijiem. Pilotprojekta plāns bija, piešķirot 10% no valsts finansētajām studiju vietām (223 vietas) sociālajās zinātnēs 4 gadiem (bakalaura un maģistra līmeņa programmās), ņemt vērā sekojošus kvalitātes kritērijus:

Tabula nr. 3. *Izglītības un zinātnes ministrijas piedāvātie kritēriji*

Apzīmējumi	paskaidrojums	ko skaita	īpatsvars
K	kopējais iegūto punktu skaits	visu zemāk minēto	
U	dalība U-Multirank	0 - nav U-multirank dalīb.; 1 - ir U-multirank dalīb.	
P	Augstskolas publikāciju skaits SCOPUS un Web of Science datu bāzēs pēdējo trīs gadu laikā	publikāciju skaitu	40%
A	Akadēmiskā personāla ataudze.	nodarbināto maģistrantu, doktorantu un jauno doktoru skaits (pēdējo 5 gadu laikā iegūto) pilna laika ekvivalentā	20%

I	Internacionalizācija.	Ārvalstu studentu skaits augstskolā pēdējos 3 gados, kas studē grāda vai kvalifikācijas iegūšanai, īpatsvars 50%. Augstskolas sociālo zinātņu Erasmus+ apmaiņas studentu skaits pēdējos trīs gados, īpatsvars 50%.	40%
formula	$K=U(P*0,4+A*0,2+I*0,4)$		

IZM piedāvātajiem kritēriji tika izskatīti padziļināti, balstoties uz to ieviešanas iemesliem, datu ieguves avotiem, kā arī potenciālajiem riskiem.

Tabula nr. 4. ***Dalība U-Multirank kritērija apraksts***

Kritērijs	dalība U-Multirank
Kā tiks skaitīts	0 - nav U-multirank dalīb.; 1 - ir U-multirank dalīb.
Kādēļ	Dalība šajā rankā norāda par kaut kādu kvalitāti. Tomēr vairāk norāda par atbilstību nekā kvalitāti.
Kur iegūs datus	No U-Multirank
Riski	Nav, jo U-Multirank neprasa papildus finansējumu, kā arī tas nav tehniski sarežģīti

Tabula nr. 5. ***Augstskolas, kas atrodas U-Multirank uz 2018. gada 1. janvāri***

Augstākās izglītības iestādes, kas ir U-Multirank uz 2018. gada 1. janvāri	Augstākās izglītības iestādes, kas nav U-Multirank uz 2018. gada 1. janvāri
BA, BAT, DU, LiepU, LJA, LLU, LU, RISEBA, RJA, RSU, RTA, RTU, TSI, VeA	BSA, EKA, ETA, ISMA, JVLMA, LA, LKrA, LKuA, LMāA, LNAA, LSPA, RAI, RARZI, REA, ViA

Tabula nr.5. ***Augstskolas publikāciju skaits SCOPUS un Web of Science datu bāzēs pēdējo trīs gadu laikā kritērija apraksts***

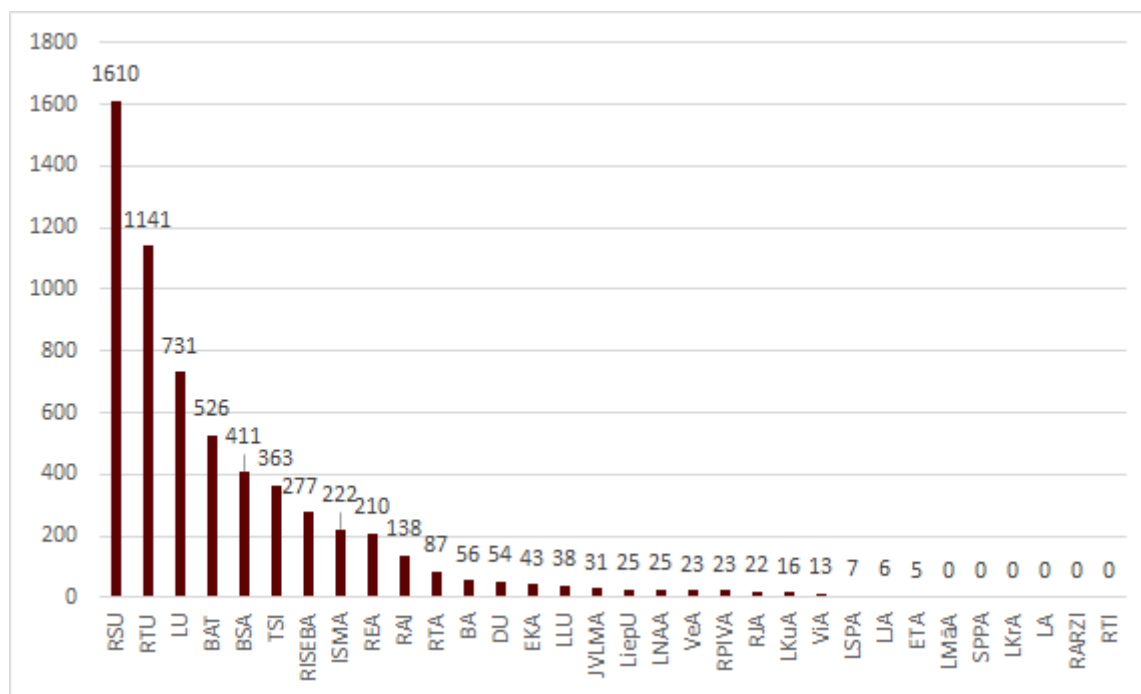
Kritērijs	Augstskolas publikāciju skaits SCOPUS un Web of Science datu bāzēs pēdējo trīs gadu laikā
-----------	---

Kā tiks skaitīts?	Matemātiski saskaitīts to, cik daudz publikācijas ir.
Kādēļ?	Akadēmiskā personāla publikācijas zinātniskajos žurnālos liecina par augstākās izglītības iestādes spēju pasniegt jaunākās zināšanas.
Kur iegūs datus?	Apkopos SCOPUS un Web of Science datubāzēs
Riski	Augstskolas potenciāli varētu noteikt mērķi kā kvantitāti, nevis zinātnisko publikāciju kvalitāti. Jo indikators stimulē to, ka tiek veidotas vairāk publikācijas. Iespējams, mehānisms, kā varētu šo labot - skatīties attiecību starp publikāciju skaitu un to citējamību. Protams, neņemot vērā pašcitatējamību un arī tās pašas AII citējamību. Šeit gan jāmin tas, ka ja augstskola ir Latvijā līdere savā nozarē, tad var būt arī tā, ka labākās publikācijas arī ir viņu AII. Jautājums tomēr paliek atklāts - kā vērtēs specifiskas studiju programmas. Potenciāli specifiskas studiju programmas veidos tikai vienā AII, līdz ar to nebūs, ar ko sacensties. Ņemot vērā to, ka citējamība nozarēs var ļoti atšķirties (Hirša indekss par to liecina), tad šeit derētu tas, ka studiju programmas salīdzina pēc piektā klasifikācijas līmeņa.

Tabula nr. 6. **Internacionalizācijas kritērija apraksts**

Kritērijs	Internacionalizācija.
Kā tiks skaitīts?	Ārvalstu studentu skaits augstskolā pēdējos 3 gados, kas studē grāda vai kvalifikācijas iegūšanai, īpatsvars 50%. Augstskolas Erasmus+ apmaiņas studentu skaits pēdējos trīs gados, īpatsvars 50%.
Kādēļ?	Spēja piesaistīt studējošos no ārzemēm liecina par AII kvalitāti. AII nodrošinot ERASMUS+ vai cita veida apmaiņas studējošajiem, tiek celta to kompetences līmenis.
Kur iegūs datus?	No augstākās izglītības iestādēm, kas apkopo šos datus.
Riski	Pat piektā klasifikācijas līmenī studiju programmas var atšķirties pietiekami, ka nodrošināt ERASMUS+ apmaiņu studentiem ir daudz grūtāk. Piemēram, nav sasaiste ar to, ko mācās šeit (vienādi nosaukumi tomēr vairāk specializējas kādā no novirzieniem).

10. attēls **Ārvalstu studējošo skaits Latvijas augstskolās 2015./2016. gadā**⁷³

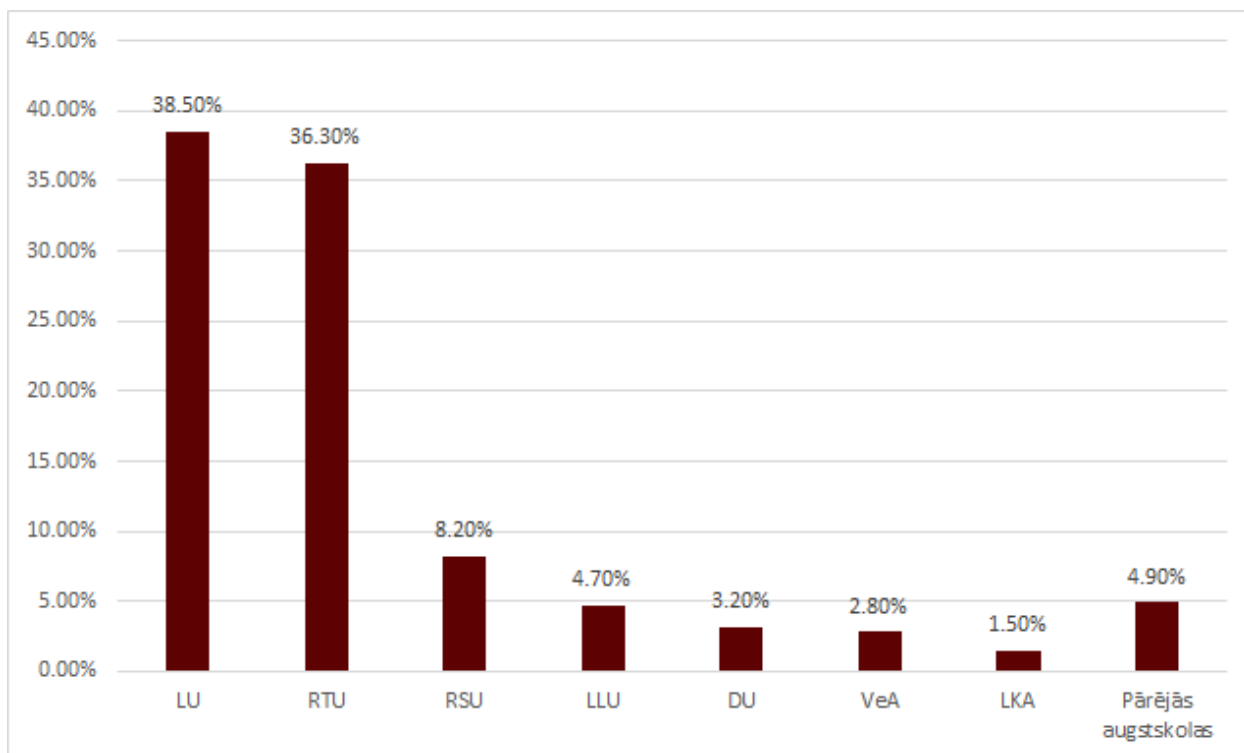

Tabula nr. 7. **Akadēmiskā personāla ataudzes kritērija apraksts**

Kritērijs	Akadēmiskā personāla ataudze.
Kā tiks skaitīts?	Nodarbināto maģistrantu, doktorantu un jauno doktoru skaits (pēdējo 5 gadu laikā iegūto) pilna laika ekvivalentā
Kādēļ?	Šobrīd ir negatīva tendence Latvijas augstākajā izglītībā attiecībā uz mācībspēku vidējo vecumu, kas katru gadu pieaug un ir viens no augstākajiem Eiropas Savienībā.
Kur iegūs datus?	No AII.
Riski	Tiekot strādāt par akadēmisko personālu, strādā darbā neilgu laiku, tomēr līdz ko pāiet 5 gadi pēc grāda iegūšanas, viņš tiek aizstāts ar "jaunu" jauno doktoru, jo zaudē nosacīti savu vērtību pie budžeta vietu piešķiršanas. Šo, iespējams, varētu risināt fokusējoties uz to, kādi ir vēlētie/akadēmiskie amati (profesori, asociētie profesori u.c.).

11. attēls **Augstskolu rezultāts jauno zinātnieku iesaistē pētniecībā pilna laika ekvivalenta izteiksmē 2015. gadā**⁷⁴

⁷³ Izglītības un zinātnes ministrija, Pārskats par Latvijas augstāko izglītību 2015. gadā, 2016

LSA piedāvātie kritēriji

Tabula nr. 8. **Augstskolu specializācijas kritērija apraksts**

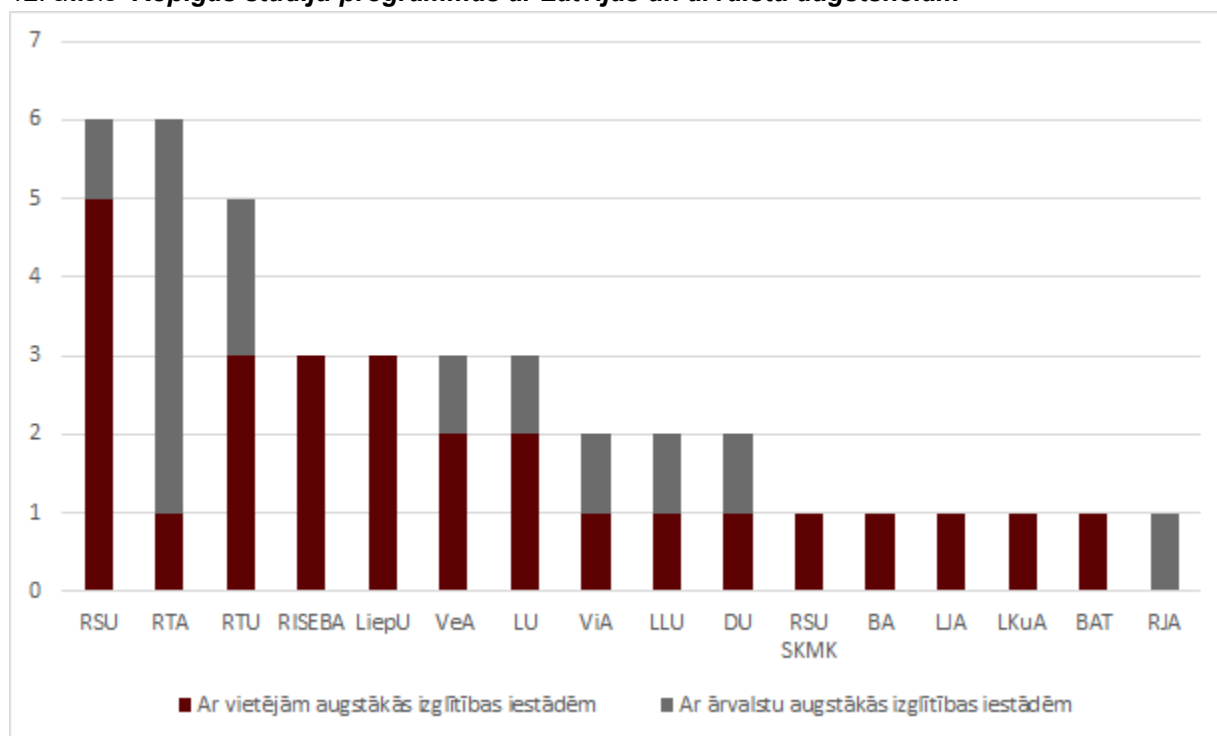
Kritērijs	Augstskolu specializācija
Kā tiks skaitīts?	Kritērijs darbosies kā papildus punkti augstskolām noteiktās tematiskās jomās, kurās tām būs jau iepriekš noteikta specializācija.
Kādēļ?	Augstskolu stratēģiskā specializācijas veicināšana ir viens no IZM uzdevumiem saistībā ar jaunā finansēšanas modeļa ieviešanu (2.2.1, 2. posms).
Kur iegūs datus?	IZM ir uzdevums izstrādāt veidu, kā tiks specializētas AII.
Riski	Šobrīd nav tiešā veidā noteiktas augstskolu specializācijas, ja neņem vērā augstskolu stratēģijas. Riski varētu pastāvēt augstskolu specializāciju izstrādē.

Tabula nr. 9. **Starpaugstskolu studiju programmu kritērija apraksts**

⁷⁴ Izglītības un zinātnes ministrija, Augstskolu 2017. gada snieguma finansējuma analīze http://www.izm.gov.lv/images/zinatne/Snieguma_anal%C4%ABze_2017.pdf (02.02.2018).

Kritērijs	Starpaugstskolu studiju programmas
Kā tiks skaitīts?	Kritērijs darbosies kā papildus punkti augstskolām, ja konkrētajās tematiskajās jomās tām būs kopējā programma ar citu Latvijas augstskolu, un arī ja tām ir kopējā studiju programma ar citu ārvalstu augstskolu.
Kādēļ?	Nepieciešams sniegt skaidru signālu augstskolām, ka sadarbība ar ārvalstu augstskolām ir vēlama, un aicināt uz dubulto diplomu programmas izveidi, tostarp augstskolu savstarpējā sadarbībā. Tāpat arī mūsdienu pasaulē aizvien lielāks pieprasījums ir pēc starpdisciplināritātes, kas veicina inovācijas un spēju darboties un pielāgoties nestandarta situācijām, ir arī nepieciešams sniegt signālu augstskolām, ka kopējo programmu izveide ir vēlama.
Kur iegūs datus?	No All.
Riski	Pārāk daudz tiks veidotas studiju programmas starp augstskolām. Līdz ar to nebūs konkurence starp divu All viena veida studiju programmu, bet gan būs vienkārši kopīga studiju programma, kas būs "labākā reģionā vai Rīgā"

12. attēls **Kopīgas studiju programmas ar Latvijas un ārvalstu augstskolām**⁷⁵

Tabula nr. 10. **Augstskolas sadarbības ar darba tirgu kritērija apraksts**

Kritērijs	Augstskolas sadarbība ar darba tirgu
Kā tiks skaitīts?	Tiks uzskaitītas prakses vietas, ko caur augstskolām nodrošina darba devēji, darba devēju pasūtītie pētījumi augstskolās.
Kādēļ?	LSA aicina ņemt vērā kā kritēriju arī augstskolu sadarbību ar darba tirgu. Šī indikatora ietvaros tiek piedāvāts ņemt vērā prakses vietas, ko caur augstskolām nodrošina darba devēji (kas nereti netiek publicēti un tāpēc kā zinātniskā darbība netiek mērīti), darba devēju pasūtītie pētījumi augstskolās, kā arī citu sadarbību, kas veicina darba devēju un augstskolu savstarpēju attīstību.
Kur iegūs datus?	U-Multirank jau iegūst
Riski	Augstākās izglītības iestādei var zust sava autonomija, balstoties lielā mērā uz darba devēju piedāvāto. Tā pat varētu būt spiediens uz studējošajiem, lai

⁷⁵ Dati ņemti no Studiju virziena reģistra <http://svr.aic.lv/Form.aspx?id=default> (02.02.2018).

iesaistītos konkrētās prakses vietās.

Augstākās izglītības padomes viedoklis par pilotprojektu

2016. gada 6. oktobrī AIP sniedza atzinumu IZM projektam “No valsts budžeta finansēto studiju vietu piešķiršanas principi 2017. gadam”. Šī atzinuma ietvaros AIP sniedza viedokli arī par piedāvāto pilotprojektu. AIP sniedza sekojošu viedokli:

“[..]Par pilotprojektu atvērt “aploksni” IZM padotības augstskolās vienas izglītības tematiskās grupas ietvaros: sociālajās zinātnēs, komerczinātnēs un tiesībās 10% no valsts budžeta finansētajām studiju vietām bakalaura un maģistra līmenī (223 vietas), piešķirot pēc kvalitātes kritērijiem.

AIP viennozīmīgi atbalsta kvalitātes kritēriju noteikšanu studiju procesā vispār un valsts budžeta finansēto studiju programmu īstenošanā atsevišķi. Valsts budžeta līdzekļu izmantošana iespējami kvalitatīvāka studiju procesa īstenošanai atbilst gan valsts, gan sabiedrības, gan studējošo, kā arī reflektantu interesēm, kas pamatoti var rēķināties ar to, ka, pretendējot uz studijām valsts budžeta vietās, tiek izdarīta izvēle par labu kvalitatīvam studiju procesam.

Tomēr, AIP uzskata, ka studiju un pētniecisko darbu raksturojošo indikatoru izmantošana 1. pīlāra līdzekļu, respektīvi – valsts finansēto studiju vietu, sadalē nav pamatota.

- Saskaņā ar koncepciju “Par jauna augstākās izglītības finansēšanas modeļa ieviešanu Latvijā”, kas tika sagatavota, pamatojoties uz Pasaules bankas ekspertu veiktā pētījuma rezultātiem (WB Reimbursable Advisory Service on Higher Education Financing in Latvia, 2013/2014), 1.pīlāra galvenā funkcija ir nodrošināt sociāli akceptējamu balansu starp dažādām studiju jomām, virzieniem, kas atbilst valsts, sabiedrības, indivīdu un augstākās izglītības attīstības vajadzībām.

- Savukārt sasniegumi studiju un pētniecības darbā tiek „atalgoti” ar rezultātos balstīto indikatoru finansējumu 2.pīlārā. Līdz ar piedāvātais pilotprojekts „aploksnes” atvēršanai attiecas uz 2.pīlāra finansējumu. Tas ne tikai attiecas, bet ir arī ļoti nepieciešams, lai turpinātu iedzīvināt jauno augstākās izglītības trīs pīlāru finansēšanas modeli, jo patreiz 2.pīlārā tiek vērtēti tikai sasniegumi pētniecībā.

- **Valsts budžeta studiju vietu sadale konkursa kārtībā nav minēta nevienā normatīvajā aktā.**

Sociālo zinātņu budžeta vietu sadalījumā jāturpina attīstīt augstākās izglītības institūciju stratēģiskās specializācijas, kā arī valsts policentriskās attīstības pamatnostādnes.”

Nemot vērā faktu, ka valsts budžeta studiju vietu sadale konkursa kārtībā nav definēta nevienā normatīvajā aktā un ir Latvijas izglītības sistēmai salīdzinoši jauna parādība, šādas ieviešanai būtu nepieciešama normatīvā regulējuma izmaiņa.

Papildus tam, LSA ieskatā ir būtiski atzīmēt to, ka Augstākās izglītības padome savā Latvijas augstākās izglītības un augstskolu nacionālajā koncepcijā 2013.-2020. gadam, aicina veicināt resursu koncentrāciju resursu ietilpīgajos studiju virzienos (tādu, kuru tematiskās jomas koeficienta, saskaņā ar Ministru kabineta 2006. gada 12. decembra noteikumu Nr. 994 optimālā, vērtība ir 3 vai vairāk⁷⁶), no kā attiecīgi izriet tas, ka šajos studiju virzienos nebūtu jāievieš valsts līmenī konkurence, apzinoties ierobežotos resursus, tā vietā konsolidējot resursus, lai varētu veiksmīgi konkurēt starptautiskajā līmenī.

Vai būtu nepieciešams paredzēt, ka finansēšana ņem vērā sociālos aspektus

Šobrīd Latvijas no valsts budžeta finansēto studiju vietu piešķiršana galvenokārt balstās uz studējošā centralizēto eksāmenu rezultātiem. Tomēr vairāki pētījumi ir parādījuši to, ka mācību sasniegumi cieši korelē ar sociekonomisko statusu⁷⁷. Šī iemesla dēļ rodas netaisnīga situācija, ka reflektanti no turīgākām ģimenēm ir ar būtiskām priekšrocībām salīdzinājumā ar citiem. Tas nozīmē to, ka augstākā izglītība ir mazāk pieejama studējošajiem no mazāk turīgām ģimenēm, kā arī ilgtermiņā vairo sabiedrības ekonomisko nevienlīdzību, jo augstākā izglītība nodrošina lielākus

⁷⁶ Šādas tematiskās jomas ir: dabaszinātnes; vides aizsardzība; arhitektūra; māksla; skolotāju izglītības programmas vizuālās mākslas vai mūzikas skolotāja kvalifikācijas iegūšanai; farmācija; veselības un sociālā aprūpe; veterinārija; ārstniecība; civilā drošība; mūzika, hoerogrāfija; mākslas programmas “Audiovizuālā mediju māksla” un “Dizains”; zobārstniecība; militārā aizsardzība

⁷⁷ Cooper, K., Stewart, K., Does money affect children's outcomes?, 2013.

<https://www.jrf.org.uk/report/does-money-affect-children%E2%80%99s-outcomes> (24.01.2018)

ienākumus. Lai risinātu šo situāciju, tiek piedāvāts ieviest speciālo no valsts budžeta finansēto studiju vietu, kas būtu piešķirami, balstoties uz sociālajiem kritērijiem.

Viena avota finansējums vienai tematiskajai jomai

Ņemot vērā faktu, ka šobrīd pastāv situācija, kad ir vairāki finansējuma avoti vienai tematiskajai jomai dažādās augstākās izglītības iestādēs. Piemēram, sociālās zinātnes tiek finansētas gan no Izglītības un zinātnes ministrijas līdzekļiem, gan no Kultūras ministrijas, gan arī no Zemkopības ministrijas līdzekļiem dažādās augstākās izglītības iestādēs. Līdzīga situācija ir arī ar veselības aprūpes studijām. Ņemot vērā to, ka valsts finansēm būtu jāatbilst tautsaimniecības prioritātēm, kā arī papildus izaicinājumus, ko rada nepieciešamība vairākām iestādēm savstarpēji koordinēties, būtu nepieciešams apsvērt ideju par to, ka vienas tematiskās jomas ietvaros valsts līmenī varētu būt viens finansēšanas avots.

Šis arī atvieglotu budžeta vietu piešķiršanu pēc kvalitātes kritērijiem, jo ministrijām būtu iespējas tos koriģēt atbilstoši savas nozares prasībām, kā arī atvieglotu konkursa īstenošanu, neprasot finansēšanu no vairākiem resoriem.